

บทที่ 4

แนวคิดทางการเมืองการปกครองคริสต์ศตวรรษที่

16 - 18

สมัยเริ่มต้นยุคใหม่มีเวลายาวนานประมาณกว่า 300 ปี ระหว่างคริสต์ศตวรรษที่ 16 - 18 ลักษณะการเมืองการปกครองมีการพัฒนาการ มีการเปลี่ยนแปลงเป็นระยะ ๆ จากสมัยต้นยุคกับสมัยปลายยุค ซึ่งเมื่อนำรูปแบบการเมืองการปกครองมาเปรียบเทียบกันแล้ว จะเห็นถึงความแตกต่างแบบสิ้นเชิง กล่าวโดยประเด็นหลัก เมื่อเงื่อนไขของเวลาก้าวเข้าสู่สมัยเริ่มต้นยุคใหม่ กษัตริย์พยายามดำเนินการเรียกร้องสิทธิความชอบธรรมที่จะทำการปกครองสังคม รัฐแต่เมื่อจะสิ้นยุคในคริสต์ศตวรรษที่ 18 ประชาชนสามัญดำเนินการเคลื่อนไหวปฏิเสธอำนาจการปกครองของกษัตริย์ แสดงเจตจำนงอย่างเปิดเผย รวมถึงการใช้พลังกำลังที่จะทำการปกครองตนเอง ดังตัวอย่างการปฏิวัติใหญ่ฝรั่งเศส ค.ศ. 1789

แนวคิดทางการเมืองการปกครองสมัยฟื้นฟูวิทยาการ

นิโคโล มาเคียเวียลลี (Niccolo Machiavelli ค.ศ. 1469 - 1527)¹ เป็นชาวอิตาลีเกิดที่เมืองฟลอเรนซ์ พ่อของเขาเป็นนักกฎหมาย และตั้งใจให้ลูกได้รับการศึกษาเพื่อที่จะรับราชการ ซึ่งความตั้งใจก็เป็นผล เพราะมาเคียเวียลลีได้ประสบความสำเร็จในราชการอย่างคึกคัก เมื่อครั้งรับราชการอยู่ในสาธารณรัฐฟลอเรนซ์ได้เคยถูกส่งตัวไปยังต่างประเทศหลายครั้ง ซึ่งทำให้เขามีประสบการณ์และรู้ลึกลับเกี่ยวกับการเมืองมาก และในระยะเวลาที่รับราชการนี้เองเขาได้ติดต่อกับรัฐบุรุษ ซีซาร์ บอร์เจีย (Cesare Borgia) หลายครั้ง ซึ่งมาเคียเวียลลีจะได้ลักษณะรัฐบุรุษจากบุคคลผู้นี้มาเป็นแบบในหนังสือของเขา

พฤติกรรมทางการเมืองของมาเคียเวียลลีนับว่ารุนแรงสำหรับขณะนั้น อาทิมิโครงการที่จะก่อตั้งกองทหารแห่งชาติ ซึ่งเป็นของใหม่และถูกคัดค้านอยู่มากในแง่ที่ว่าอาจนำไปสู่การปฏิวัติ ความวุ่นวายทางการเมือง หรือระบบเผด็จการทางทหาร ชีวิตทางการเมืองของเขาค่อนข้างโหดโผนผสมกับความไม่แน่นอน กล่าวคือ ในปี ค.ศ. 1512 รัฐบาลที่เขาสังกัดอยู่ได้ขับไล่พวกตระกูลเมดิชิออกจากเมืองฟลอเรนซ์ไปด้วยเหตุผลทางการเมืองบางประการ ต่อมาครอบครัวดังกล่าวได้ใช้กำลังกองทัพสเปนเข้าตีเมืองฟลอเรนซ์และขับไล่รัฐบาลที่มาเคียเวียลลีทำงานด้วยนั้นออกไป เหตุการณ์ที่เกิดกับตัวมาเคียเวียลลีเองนี้เป็นสภาพทั่ว ๆ ไปของการเมืองในอิตาลี จึงทำให้มาเคียเวียลลีมีความเกลียดชังชาวต่างชาติ เนื่องจากการแทรกแซงของต่างชาติจึงมีผลทำให้อิตาลีแตกแยกทางการเมืองเป็นอย่างมาก มาเคียเวียลลีจึงมีความมุ่งหมายที่จะแก้ไขสภาพเสื่อมทรามนี้ ถึงแม้ว่าจะถูกจับและถูกจำคุกอยู่ร่วมปี ตลอดจนถูกห้ามเล่นการเมือง มาเคียเวียลลีก็มิได้ล้มความตั้งใจเดิม เขายังยึดมั่นอยู่ว่า การรวมอิตาลีจะมีผลสำเร็จได้ก็ด้วยการนำของราชาองค์หนึ่ง และความมุ่งมั่นเด็ดเดี่ยวต่ออุดมการณ์นี้จะต้องไม่ลดราไป เพราะความคำนึงถึงมนุษยธรรม ศิลธรรม ศาสนาหรือความเห็นแก่ส่วนรวม ความเชื่อมั่นของมาเคียเวียลลีแสดงให้เห็นอย่างชัดเจน จากข้อเขียนของเขา คือหนังสือ *The Prince* (เจ้าชาย) ซึ่งเขียนจบในปี ค.ศ. 1513

มาเคียเวียลลีมีความผูกพันกับการเมืองมาก เมื่อตระกูลเมดิซิหมดอำนาจลงในปี ค.ศ. 1527 และระบบสาธารณรัฐได้รับการสถาปนาขึ้นมาอีกครั้งหนึ่ง แต่เขาไม่ได้รับเชิญให้เข้าร่วมในคณะรัฐบาล ซึ่งคิดว่าจะทำให้เขาผิดหวังให้เขามาก เพราะเพียงเวลา 2-3 อาทิตย์หลังจากนั้นเขาก็สิ้นชีวิต

หนังสือ เจ้าชาย เป็นหนังสือที่ให้แนวความคิดทางการเมืองเด่นที่สุดในประวัติศาสตร์มนุษยศาสตร์เล่มหนึ่ง ได้เสนอทัศนะทางการเมืองในรูปแบบใหม่ คือ “การเมืองที่ใช้อำนาจอย่างเด็ดขาดและรุนแรง (Politik of Violence)” หัวข้อที่ปรากฏในหนังสือเล่มนี้แสดงให้เห็นถึงความรุนแรงทางการเมืองได้อย่างดี เป็นต้นว่า “จงเตรียมพร้อมเพื่อสงคราม” ความโหดร้ายทารุณและความปรามิ ให้คนรักหรือให้คนกลัวอย่างไหนดีกว่ากัน? “ทำไมผู้ปกครองจึงถูกยกย่องหรือตำหนิ?” ฯลฯ จัดได้ว่าเป็นคู่มือสำหรับผู้ปกครอง

สาระสำคัญในหนังสือ เจ้าชาย พอสรูปได้ดังนี้

1. ระบุแยกการเมืองออกจากจริยธรรม ศีลธรรมหรือศาสนา เป็นที่น่าสังเกตว่าแทนที่มาเคียเวลลีจะสนใจกับการโต้แย้งว่าศาสนามีอำนาจมากกว่าการเมือง หรือการเมืองมีอำนาจมากกว่าศาสนา ดังเช่นสมัยกลาง มาเคียเวลลีกลับให้ความสนใจว่า “การเมืองควรจะเป็นไปในทำนองใด” เขาย้ำว่า การเมืองต้องเป็นการเมือง อำนาจก็ต้องเป็นอำนาจ ไม่ควรปะปนกับศีลธรรมหรือจริยธรรมใด ๆ

2. รัฐมีลักษณะเป็นสิ่งสูงสุด เมื่อบุคคลรวมกันเข้าเป็นรัฐแล้ว รัฐย่อมกลายเป็นสิ่งสูงสุด (supreme being) เมื่อเปรียบเทียบกับบุคคลที่รวมกันเข้าเป็นรัฐแล้ว รัฐย่อมมีลักษณะเป็นตัวแทนและเป็นผู้รักษาผลประโยชน์ของทุกคน ดังนั้นการดำรงอยู่ของรัฐก็ดี เจตจำนงค์ของรัฐก็ดีย่อมอยู่เหนือสิ่งอื่นใด สิ่งที่สำคัญที่มนุษย์กระทำการใด ๆ ทางการเมืองนั้นก็คือ การรักษาผลประโยชน์ของตน รัฐก็เช่นกัน จะต้องรักษาผลประโยชน์และแสวงหาผลประโยชน์เท่าที่จะหาได้ทั้งหมดนี้มาจากหลักที่ว่า การรักษาผลประโยชน์ส่วนตัวเป็นมูลเหตุสำคัญที่สุดในการกระทำทางการเมือง

3. รัฐอยู่เหนือความผิดถูก เราไม่อาจจะมองรัฐในแง่ของศีลธรรมและจริยธรรมได้เลย เพราะรัฐนั้นโดยลักษณะมิใช่สิ่งที่เป็นศีลธรรม หรือจริยธรรม ด้วยเหตุนี้เราจึงไม่อาจจะพูดได้ว่าการกระทำของรัฐผิดหรือถูก เพราะรัฐย่อมอยู่เหนือความผิดถูกทั้งหมด บุคคลที่กระทำในนามรัฐ (ผู้ปกครอง) ก็ไม่อาจจะถือว่าเขาทำผิดหรือถูก เพราะเขาอยู่เหนือความผิดถูกเช่นกัน รัฐเองในฐานะนิติบุคคลเมื่อจะกระทำการใด ๆ ย่อมจะไม่คำนึงถึงจริยธรรม เพราะรัฐนั้นไม่รู้จักจริยธรรม ในการดำเนินนโยบายต่าง ๆ ของรัฐ สิ่งที่จะถือเป็นมาตรฐานคือผลแห่งนโยบาย หากผลออกมาดีแก่รัฐ วิธีการที่ทำไปก็ย่อมดี คือไม่ผิด แต่ก็ไม่จำเป็นต้องถูก ด้วยเหตุนี้สิ่งที่เหมาะสมที่สุดซึ่งจะใช้เป็นแนวการดำเนินนโยบายของรัฐก็คือ “ความเหมาะสม”

4. ลักษณะรัฐบุรุษ จากความเชื่อที่ว่า การรักษาผลประโยชน์ส่วนตัวของบุคคลเป็นมูลเหตุชักจูงให้เกิดการกระทำทางการเมือง มาเคียเวลลีจึงกล่าวว่านักการเมืองหรือรัฐบุรุษซึ่งทำหน้าที่ปกครองบ้านเมืองย่อมจะเป็นนักฉวยโอกาสทุกคน

5. แนวทางการปกครอง ผู้ปกครองไม่จำเป็นจะต้องมีคุณสมบัติครบทุกอย่างแต่ควรที่จะแสดงให้เห็นว่าคุณมองเห็นว่าตนเป็นผู้มีความดี การแสดงให้เห็นว่าตนเป็นคนดีสำคัญกว่าการเป็นคนดีจริง ๆ

5.1 ผู้ปกครองที่จะทำงานสำเร็จนั้นควรจะต้องรู้จักการทำผิดเสียบ้าง และควรจะต้องรู้จักใช้ประโยชน์จากการกระทำผิดครั้งนั้นด้วย มาเคียเวียลลิให้ข้อสังเกตว่าของบางอย่างผู้คนมองดูเห็นว่าดี แต่เวลานำไปปฏิบัติกลับไม่ได้ผล และในทางตรงกันข้ามของที่มองดูไม่ดีแต่เมื่อนำมาใช้แล้วอาจจะให้ผลดีเกินคาด เขาจึงย้ำว่าอย่ามองดูตามที่ผู้อื่นเห็นว่าดีหรือไม่ดี แต่ควรนำไปใช้ดู ถ้าได้ประโยชน์แล้วจัดได้ว่าสิ่งนั้นเป็นสิ่งที่ดี โดยไม่ต้องคำนึงว่าผู้อื่นจะว่าดีหรือไม่ ฉะนั้นผู้ปกครองก็ควรจะใช้หลักความเหมาะสมเฉพาะเรื่องเป็นเกณฑ์ดีกว่าที่จะถือหลักศีลธรรมขนบธรรมเนียมหรือคำกล่าวของประชาชนเป็นเกณฑ์

5.2 เพื่อความปลอดภัยของผู้ปกครอง ในการปกครองควรจะทำให้คนกลัวมากกว่าคนรัก เพราะคนรักนั้นอาจจะกลายเป็นเกลียดได้ แต่ความกลัวนั้นคนไม่รักและก็ไม่เกลียด ฉะนั้นจึงเท่ากับว่าเขาเสนอให้ผู้ปกครองใช้อำนาจ และความรุนแรง จนกระทั่งทำให้ผู้อื่นกลัว

5.3 ผู้ปกครองควรจะต้องหลีกเลี่ยงการประจบสอพลอ เพราะการประจบนั้นแสดงให้เห็นถึงความอ่อนแอของผู้มีอำนาจ การประจบทำให้ผู้คนลุ่มหลงมามาย และไม่อาจจะมองเห็นความจริงใด ๆ ได้ เขาจึงแนะนำผู้ปกครองควรจะต้องประกาศให้ทุกคนรู้ว่า การพูดความจริงนั้นไม่ทำอันตรายแก่ใคร ผู้ปกครองควรจะต้องรับฟังความคิดเห็นของคนฉลาด ซึ่งตั้งขึ้นมาเป็นที่ปรึกษา และต้องรับประกันเสรีภาพของที่ปรึกษาที่จะพูดอย่างตรงไปตรงมาและพูดความจริง

6. ระบบการปกครอง เมื่อรัฐเข้มแข็งแล้ว ผู้ปกครองก็อาจจะปล่อยให้ประชาชนปกครองตัวเองแบบ สาธารณรัฐ หรือ เป็นแบบกษัตริย์อยู่ภายใต้รัฐธรรมนูญก็ได้

จากทัศนะของมาเคียเวียลลิเรื่องการเมืองข้างต้นนี้ทำให้เกิดคำถามว่าในปัจจุบันนี้หลายประการเป็นต้นว่า “ผู้มีอำนาจย่อมเป็นผู้ถูก (might is right) ซึ่งหมายความว่า คนมีอำนาจนั้นจะทำอะไรก็ถูกหมด เพราะไม่มีใครกล้าว่าผิด หรือ “จุดประสงค์ย่อมสำคัญกว่าวิธีการที่จะบรรลุจุดประสงค์นั้น” ซึ่งหมายความว่าถ้าจุดประสงค์ดีแล้วการกระทำเพื่อให้จุดประสงค์นั้นสำเร็จ แม้จะเลวเพียงใดย่อมถูกต้องเสมอ (The end justifies the means) หรือ ความจำเป็นย่อมไม่รู้จักกฎเกณฑ์ (necessity knows no law) ซึ่งหมายความว่าความจำเป็นย่อมบังคับให้

บุคคลหรือรัฐกระทำการใด ๆ โดยไม่ต้องคำนึงถึงกฎเกณฑ์อะไรเลย และนั่นคือที่มาของคำว่า “Machiavellian politics” และ “Machiavellian intrigue”

จุดมุ่งหมายในการเขียนหนังสือเล่มนี้ของมาเคียเวลลี อาจกล่าวได้คือ ประการที่หนึ่ง เป็นผลลัพธ์มาจากสภาพแวดล้อมทางการเมืองที่มีลักษณะแตกแยกของรัฐในแหลมอิตาลีขณะนั้น ในฐานะนี้อาจกล่าวได้ว่ามาเคียเวลลีเป็นนักชาตินิยม ประการที่สองเป็นผลงานที่แสดงให้เห็นถึงวิธีการที่เป็นกลางของนักวิชาการที่พัฒนาโดยนักมนุษยนิยม ที่นิยมใช้วิธีการศึกษาแบบไม่นำความรู้สึกส่วนตัวเข้าไปเกี่ยวข้อง เช่น มาเคียเวลลีพูดว่า “ต้องการจะหาความจริงมิใช่ความจริงในความฝัน” ยิ่งกว่านั้นเป็นการแสดงออกล่วงหน้าให้เห็นถึงความพยายามที่จะสร้างหลักการแบบสากลของมนุษย์ ถ้าในลักษณะนี้กล่าวได้ว่ามาเคียเวลลีเป็นนักมนุษยนิยมถึงกระนั้นก็ยังมีผู้ทักท้วง เพราะถ้าพิจารณาอีกจะพบว่าในทัศนะของมาเคียเวลลี “คน” จะไม่ดีนัก ทั้งโง่ โทก เล่ห์มาก คดโกง และโลภ ซึ่งไม่ใช่อุดมคติของมนุษยนิยมที่มีต่อมนุษย์ แต่ก็เป็สภาพสะท้อนของสภาพการเมืองและนักการเมือง-ผู้ปกครอง ของรัฐต่างๆ บนแหลมอิตาลีเวลานั้น

แนวความคิดทางการเมืองที่สำคัญของมาเคียเวลลีอีกประเด็นหนึ่ง คือ มาเคียเวลลีเห็นว่ารูปการปกครองแบบสาธารณรัฐเป็นรูปแบบที่ดีเป็นอุดมคติ ขณะที่รูปแบบการปกครองแบบกษัตริย์มีอำนาจจำกัด จะเป็นรูปแบบการปกครองที่ดีกว่าในสภาพการเมืองที่แตกแยกที่ทั้งผู้ปกครองและประชาชนต่างใช้อารมณ์อย่างรุนแรงด้วยกัน นับว่ามาเคียเวลลีเป็นนักเขียนทางการเมืองคนแรกที่มีแนวคิดนำระบอบราชาธิปไตยเข้ามาใช้ในยุโรป เพราะเห็นว่าจะสามารถจัดข้อบกพร่องที่สถาบันต่าง ๆ ของสมัยกลาง ไม่ว่าจะเป็ศาสนจักร หรือระบบฟิวดัลทิ้งไว้ให้แก่อิตาลีซึ่งมีแต่ความแตกแยกได้ แต่ถ้ามองอีกด้านหนึ่งแสดงให้เห็นว่า ในทัศนะของมาเคียเวลลี มนุษย์โดยทั่วไปไม่สามารถปกครองตัวเองได้ ต้องมีผู้ปกครองคนหนึ่งที่มีความสามารถซึ่งเข้าลักษณะเป็นกษัตริย์นักปรัชญาแบบยูโทเปีย (Utopia) ของเพลโตนั่นเอง¹

แนวคิดทางการเมืองการปกครองสมัยปฏิรูปศาสนา และการเกิดของระบบการเมืองราชาธิปไตย

ผลทางการเมืองจากการปฏิรูปศาสนาของมาร์ติน ลูเธอร์ ได้ทำให้เกิดความคิดที่ว่าอำนาจทางการเมืองควรแยกออกจากศาสนาอย่างเด็ดขาด และคริสเตียนทั้งหลายพึงเคารพเชื่อฟังรัฐบาลซึ่งตั้งขึ้นมาอย่างถูกต้อง เนื่องจากลูเธอร์ต่อต้านการใช้อำนาจของสันตปาปา จึงจำเป็นต้องเข้าข้างผู้นำทางการเมืองเพื่อจะได้พ้นภัยของศาสนจักรจึงมีข้อเขียนหลายอย่างกล่าวสนับสนุนอำนาจของฝ่ายกษัตริย์ แต่ผู้นำกลุ่มโปรเตสแตนต์ทุกคนยังมีความเห็นพ้องกันว่า กฎแห่งศีลธรรมย่อมสูงกว่ากฎหมายบ้านเมือง ฉะนั้นผู้ปกครองบ้านเมืองจึงจะต้องอาศัยกฎแห่งศีลธรรมเป็นสิ่งนำทาง กล่าวโดยสรุปแล้วทัศนะของผู้นำโปรเตสแตนต์ก็คือ พระเจ้าเป็นสิ่งสูงสุดที่ปกครองโลกอยู่และกษัตริย์เป็นผู้มีอำนาจสูงสุดบนพื้นโลก กษัตริย์ได้รับอำนาจมาจากหลักธรรมชาติซึ่งพระเจ้ายอมรับ ประชาชนถึงจะต้องเคารพเชื่อฟังกษัตริย์ในฐานะที่เป็นตัวแทนของพระเจ้าในทางการเมือง และกษัตริย์ได้อาศัยข้ออธิบายดังกล่าวและความรู้สึกในเรื่องเชื้อชาติและภาษาสะสมอำนาจสร้างชาติ ดังนั้นระบบรัฐประชาชาติ (national state) กับ ระบบสมบูรณาญาสิทธิราช (absolute monarchy) จึงเกิดขึ้นในยุโรปอย่างรวดเร็วภายหลังการปฏิรูปศาสนาในคริสต์ศตวรรษ ที่ 16

แนวความคิดที่ถือว่าเป็น “ปรากฏการณ์” สำคัญอย่างหนึ่งในคริสต์ศตวรรษที่ 16 ต่อคริสต์ศตวรรษที่ 17 คือความคิดเรื่อง “กษัตริย์ได้รับอำนาจปกครองมาจากพระเจ้า” (Divine Right of Kings) ในตอนต้นและตอนกลางของยุคกลาง สันตปาปาถือว่าตนได้รับอำนาจทางศาสนาจากพระเจ้า และเนื่องจากพระเจ้าอยู่ในภาวะสูงสุด สันตปาปาจึงควรมีอำนาจสูงสุดบนพื้นโลกด้วย ต่อมาในตอนปลายยุคกลางฝ่ายกษัตริย์แข็งแกร่งขึ้นและยกฐานะตนให้สูงกว่าฝ่ายสันตปาปา หลังจากที่ มาร์ติน ลูเธอร์ ได้ปฏิรูปศาสนาสำเร็จ สันตปาปายังเสื่อมอำนาจลงทุกที จนกระทั่งในศตวรรษที่ 16 และ 17 กษัตริย์ถือว่าตนมีอำนาจเหนือสันตปาปาอย่างเด็ดขาด และยิ่งกว่านั้นกษัตริย์ยังคิดจะให้พระเจ้าเป็นเสมือนหนึ่งเครื่องมือทางการเมืองอีกด้วย กล่าวคือ กษัตริย์ในระบอบนั้นต้องการอำนาจทางการเมืองมากเท่าที่จะเป็นไปได้ แต่ไม่มีหลักเกณฑ์จะอ้างอิงว่าอำนาจของตนมาจากไหน กลุ่มกษัตริย์ตระหนักดีว่าคริสเตียนทั้งหลายเคารพนับถือพระเจ้าว่าเป็นสิ่งสูงสุดที่ปกครองโลกอยู่ แต่ไม่มีใครรู้เรื่องพระเจ้าอย่างแท้จริง กษัตริย์

ทั้งหลายจึงนำวิธีอธิบายที่สันตปาปาเคยประสบผลสำเร็จมาแล้ว อ้างว่าอำนาจทางการเมืองของคนเป็นอำนาจที่พระเจ้าให้มา และอ้างว่ากษัตริย์แต่ละองค์ได้รับการแต่งตั้งมาจากพระเจ้าให้มาใช้อำนาจปกครองแทนพระเจ้าบนพื้นโลก

พวกกษัตริย์รู้สึกว่าการกล่าวอ้างดังกล่าวได้ผลเพราะผู้คนเริ่มเชื่อจริง ๆ ว่าผู้ปกครองคนนั้นมีสิทธิในการปกครองอย่างเต็มที่และอย่างถูกต้อง ซึ่งสิทธินี้พระเจ้ามอบบนได้ประทานมาแก่กษัตริย์เท่านั้น เพื่อจะทำให้เรื่องศักดิ์สิทธิ์ยิ่งขึ้น บรรดากษัตริย์พยายามทำให้ประชาชนเชื่อว่าพวกตนสืบเชื้อสายมาจากพระเจ้า ฉะนั้นประชาชนไม่เพียงแต่ต้องเคารพเชื่อฟังกษัตริย์เท่านั้น แต่ยังต้องสักการบูชาเยี่ยงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายอีกด้วย จึงได้เกิดความรู้สึกกันทั่วไปในหมู่ผู้ถูกปกครองว่า ตัวกษัตริย์มีความศักดิ์สิทธิ์ไม่แพ้พระเจ้า และการกระทำของกษัตริย์ก็ศักดิ์สิทธิ์ใครจะขัดขืนมิได้ ในที่สุดระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์คือกษัตริย์มีอำนาจปกครองสูงสุดก็ได้กลายเป็นสถาบันทางการเมืองที่ตั้งรกรากในสังคมยุโรปขณะนั้นอย่างแน่นแฟ้น กษัตริย์ทั้งหลายเมื่อมีข้ออ้างในเรื่องที่มาแห่งอำนาจเช่นนี้แล้วก็พยายามสร้างกฎเกณฑ์ต่อไปเป็นต้นว่า “กษัตริย์ย่อมรับผิดชอบต่อพระเจ้าพระองค์เดียว” ทั้งนี้เพื่อที่จะมิต้องรับผิดชอบต่อประชาชนและมีให้ประชาชนได้มีบทบาทเรียกร้องอำนาจใด ๆ จากตน และเพื่อที่จะให้ตนกระทำการใด ๆ ตามใจชอบโดยมิให้ผู้อื่นทักท้วงหรือคัดค้าน การที่กษัตริย์ได้มีอำนาจอย่างมากมานี้ทำให้เกิดการก่อตั้งชาติรัฐขึ้นทั่วไปในยุโรป และก่อตั้งสำเร็จในระยะเวลาไม่นานนัก เมื่อมีความเป็นชาติและความรู้สึกชาตินิยม (Nationalism) ก็ตามมาอย่างหลีกเลี่ยงไม่พ้น นอกจากนี้บรรยากาศทางการเมืองในยุโรปขณะนั้นยังแสดงออกในรูปของความต้องการที่จะอยู่ร่วมกันอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อนในประวัติศาสตร์อีกด้วย

เกือบตลอดคริสต์ศตวรรษที่ 16 ปรากฏการณ์ทางการเมืองก็คือ กษัตริย์ใช้อำนาจอย่างเด็ดขาดและหลายครั้งกษัตริย์ใช้อำนาจอย่างไม่ถูกต้องและเกินขอบเขต ในปลายคริสต์ ศตวรรษที่ 16 จึงได้เริ่มมีกลุ่มผู้ต่อต้านอำนาจกษัตริย์ขึ้น ซึ่งจะกลายมาเป็นจุดเริ่มต้นของการปะทะกันระหว่างอำนาจของกษัตริย์และเสรีภาพส่วนบุคคลของประชาชน

แนวคิดทางการเมืองระยะคริสต์ศตวรรษที่ 16 มีนักคิดทางการเมืองหลายท่านเสนอแนวคิดสนับสนุนอำนาจของกษัตริย์ แต่ขณะเดียวกัน แนวคิดสนับสนุนการมีอำนาจปกครองตนเองของประชาชนก็มีปรากฏให้เห็นแล้วเช่นกัน

ยัง โบแด็ง (Jean Bodin ค.ศ. 1530 - 1596)² โบแด็ง เป็นนักกฎหมายที่มีชื่อเสียงมากที่สุดคนหนึ่งของฝรั่งเศสและของยุโรปในเวลานั้น เขาได้ชื่อว่าเป็นผู้นำการเมืองเข้าไปสู่หลักของเหตุผล และเป็นนักคิดคนแรกที่ได้พูดถึงเรื่องอธิปไตยอย่างจริงจัง เขาได้เขียนหนังสือที่มีชื่อมาก 2 เล่ม คือ *A Method of the Essay Understanding of History* (ค.ศ. 1566) และ *Six Books Concerning the States* (ค.ศ. 1576) ซึ่งจากหนังสือเล่มที่สองของเขา โบแด็งได้เสนอทฤษฎีเกี่ยวกับอำนาจอธิปไตย (sovereignty) ซึ่งได้กลายมาเป็นหลักเรื่องอธิปไตยที่ยอมรับกันทั่ว ๆ ไปในยุคต่อมา

ในทัศนะของโบแด็ง รัฐเป็นสมาคมของครอบครัวทั้งหลายซึ่งปกครองโดยบุคคลผู้มีอำนาจสูงสุดคนหนึ่ง และปกครองด้วยหลักของเหตุผล ครอบครัวในความหมายของโบแด็งได้รวมถึงสมาคมอาชีพต่าง ๆ อาชีพ กลุ่มศาสนา สมาคมกลุ่มต่าง ๆ เหล่านี้รวมกันเข้าเป็นรัฐ โดยอาศัยอำนาจเป็นสิ่งบังคับอยู่ นั่นก็คือ เป็นการรวมกันเข้าของแรงทางสังคม และในบรรดาแรงของสังคมเหล่านี้ อำนาจทางทหารเป็นแรงที่สำคัญที่สุด

โบแด็งกล่าวว่า อำนาจอธิปไตยคืออำนาจสูงสุดซึ่งมีเหนือประชาชนพลเมือง และเป็นอำนาจที่มีถูกจำกัดโดยกฎหมาย อำนาจสูงสุดนี้ไม่มีกาลเวลาและสถานที่ ย่อมจะสูงสุดอยู่นั่นตลอดไป อธิปไตยเป็นอำนาจที่มีกำหนดมาจากประชาชน ในทางปฏิบัติอำนาจอธิปไตยดังกล่าวถูกใช้ทั้งหมดหรือบางส่วนโดยตัวแทนของประชาชน เช่นกษัตริย์หรือรัฐบาล อย่างไรก็ตามผู้ใช้อำนาจอธิปไตยหาได้เป็นผู้มีอำนาจสูงสุดไม่ ทั้งนี้หมายความว่า อำนาจสูงสุดขั้นสุดท้ายนั้นอยู่ที่ประชาชนเสมอ ไม่ใช่ตัวแทนผู้ใช้อำนาจนั้น เนื่องจากรัฐคือสมาคมของประชาชน รัฐจึงมีอธิปไตยในฐานะที่เป็นนิติบุคคล คือจะกระทำการใด ๆ ก็ได้ โดยไม่ถูกจำกัดโดยกฎหมาย ทั้งนี้เพราะการกระทำของรัฐก็คือการกระทำเพื่อประชาชนนั่นเอง แต่เนื่องจากรัฐเป็นสิ่งที่มีมนุษย์สมมติขึ้น จึงต้องมีบุคคลหรือคณะบุคคลใช้อำนาจอธิปไตยในนามของรัฐหรือในนามของประชาชน บุคคลหรือคณะบุคคลดังกล่าวนี้ก็คือรัฐบาล ซึ่งมักจะมีคน

หนึ่งเป็นหัวหน้า ในสมัยคริสต์ศตวรรษที่ 16 หัวหน้าผู้นี้คือกษัตริย์ ตามทฤษฎีของโบเต็ง กษัตริย์ไม่ใช่ผู้มีอำนาจอธิปไตยแต่เป็นผู้ใช้อำนาจอธิปไตย

เป็นการง่ายเหลือเกินที่กษัตริย์จะลืมนตัวเป็นผู้มีอำนาจสูงสุด โบเต็งจึงกล่าวว่า กษัตริย์พึงถูกปกครองอีกชั้นหนึ่งโดยกฎหมายของพระเจ้าและกฎหมายธรรมชาติ นั่นคือถูกปกครองโดยศีลธรรมและเหตุผล

ฮิวโก โกรติอุส (Hugó Grotius ค.ศ. 1583 - 1645) เป็นนักกฎหมายชาวแคนาดา ฮิวโก โกรติอุส ได้อธิบายเพิ่มเติมเกี่ยวกับเรื่องอธิปไตยระหว่างรัฐโดยกล่าวว่า รัฐในฐานะนิติบุคคล ย่อมมีอธิปไตยสูงสุดในตัวเอง แต่รัฐทั้งหลายต้องอยู่ร่วมกันในสังคมโลก เพื่อที่จะอยู่ร่วมกันอย่างสันติแต่ละรัฐจะต้องยอมลดอธิปไตยตัวเองลงและยอมรับกฎเกณฑ์ของกฎหมายระหว่างประเทศ โกรติอุสจึงได้ชื่อว่าเป็นนักคิดคนแรกที่ได้ชี้ให้เห็นความสำคัญของความสัมพันธ์ระหว่างรัฐ และได้สมญาว่า “บิดาของกฎหมายระหว่างประเทศ”

แนวคิดทางการเมืองระยะคริสต์ศตวรรษที่ 17

แนวคิดทางการเมืองระยะคริสต์ศตวรรษที่ 17 แสดงออกให้เห็นถึงการปะทะกันระหว่างอำนาจของกษัตริย์และสิทธิของบุคคลในคริสต์ศตวรรษที่ 16 กษัตริย์ต่างมีอำนาจกันมากขึ้น จนกระทั่งกลายเป็นผู้ใช้อำนาจอย่างเด็ดขาดในสังคม และในบางครั้งยังใช้อำนาจเกินขอบเขตและไม่เหมาะสมอีกด้วย ในปลายคริสต์ศตวรรษที่ 16 จึงได้มีกลุ่มต่อต้านอำนาจกษัตริย์ขึ้น ความคิดเรื่องการจำกัดอำนาจของกษัตริย์นี้ความจริงแล้วได้ปรากฏในทัศนะผู้นำกลุ่มโปรเตสแตนต์ อาทิ ลูเธอร์ เมจิงค์โรน คาลเวงและน็อกซ์ ซึ่งต่างก็มีความเห็นสอดคล้องกันว่าจริงอยู่บุคคลพึงเคารพเชื่อฟังกษัตริย์ในฐานะผู้นำทางการเมืองแต่ก็ควรมีขอบเขตบ้าง คือถ้า กษัตริย์ไม่เคารพพระเจ้า ขาดศีลธรรมอันดีงามและใช้อำนาจไม่ถูกต้องบุคคลก็ควรยุติการเคารพ และควรจะต่อต้านกษัตริย์นั้นทันที ทัศนะดังกล่าวนี้ทำให้เกิดความคิดที่ว่า มนุษย์พึงมีสิทธิตามธรรมชาติ (natural right) และเป็นสิทธิประจำตัวของแต่ละบุคคล (individual right) ด้วยสิทธิเหล่านี้ย่อมจะไม่มีใครละเมิดได้ แต่การใช้อำนาจอย่างเด็ดขาดของกษัตริย์ย่อมจะละเมิดสิทธิของบุคคลไม่ว่าทางใดก็ทางหนึ่งไม่มากก็น้อย การปะทะกันจึงกลายเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงได้ยาก

การต่อต้านอำนาจกษัตริย์เกิดขึ้นจริง ๆ ในคริสต์ศตวรรษที่ 17 สถานที่เกิดเหตุคือ ประเทศอังกฤษ การต่อต้านอำนาจกษัตริย์ดังกล่าวได้ลุกลามใหญ่โตกลายเป็นสงครามกลางเมืองขึ้นในระหว่างปี ค.ศ. 1642 - 1689 เป็นเวลายาวรวม 47 ปี นักคิดได้แบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม ทั้งสนับสนุนและต่อต้านอำนาจกษัตริย์

โทมัส ฮอบส์ (Thomas Hobbes ค.ศ. 1588 - 1679)³ ฮอบส์เป็นนักคิดที่สำคัญที่สุดในกลุ่มผู้สนับสนุนอำนาจกษัตริย์ สำคัญในแง่ที่ว่า ฮอบส์เป็นผู้ให้แนวคิดเรื่องอำนาจของกษัตริย์ไว้อย่างชัดเจน ผลของความคิดของเขามีผลต่อสงครามกลางเมืองของอังกฤษในเวลานั้นมากนัก แต่มีอิทธิพลต่อความคิดและสถาบันทางการเมืองในยุคต่อมา โดยเฉพาะอย่างยิ่ง มีผลทำให้ระบบกษัตริย์ยังอยู่ต่อมาอีกเป็นศตวรรษ

เมื่อจบการศึกษาชั้นปริญญาตรี ฮอบส์ได้งานทำเป็นครูสอนประจำตระกูลคาเวนดิช ซึ่งเป็นตระกูลใหญ่มีบทบาททางการเมืองและสังคมของอังกฤษ ฮอบส์จึงได้รับรู้สถานการณ์ทางการเมือง ตลอดจนเข้ายุ่งเกี่ยวกับการเมืองของอังกฤษในช่วงเวลานั้นไปด้วย

ฮอบส์มีชีวิตอยู่ถึง 91 ปี ภายในเวลา 91 ปีนี้ ฮอบส์ได้พบเห็นหลายสิ่งหลายอย่างที่เกิดขึ้นในอังกฤษ อังกฤษในช่วงเวลาที่ฮอบส์มีชีวิตแบ่งเป็นหลายสมัยด้วยกันกล่าวคือ

1. สมัยพระนางเจ้าเอลิซาเบธที่ 1 (ค.ศ. 1588 - 1603)
2. สมัยพระเจ้าเจมส์ที่ 1 (ค.ศ. 1603 - 1625)
3. สมัยพระเจ้าชาร์ลส์ที่ 1 (ค.ศ. 1625 - 1649)
4. สมัยสงครามกลางเมือง (ค.ศ. 1642 - 1646)
5. สมัยการปกครองสาธารณรัฐภายใต้โอลิเวอร์ ครอมเวล และพรรคพวก (ค.ศ. 1649 - 1660)
6. สมัยพระเจ้าชาร์ลส์ที่ 2 (ค.ศ. 1660 - 1685)

ในปี ค.ศ. 1637 ฮอบส์ได้เดินทางกลับมายังอังกฤษ ซึ่งตรงกับรัชสมัยของพระเจ้าชาร์ลส์ที่ 1 และโดยเฉพาะอย่างยิ่งเป็นช่วงเวลาที่มีการขัดแย้งกันระหว่างพระเจ้าชาร์ลส์ที่ 1 กับรัฐสภา ในระยะนี้เองฮอบส์ได้เขียนหนังสือสนับสนุนอำนาจของกษัตริย์ ซึ่งมีผลทำให้ฮอบส์ต้องเดินทางออกนอกประเทศใน ค.ศ. 1640 เนื่องจากฝ่ายรัฐสภาได้ชัยชนะในสงครามกลางเมือง

ฤดูหนาวของปี ค.ศ. 1651 ฮอบส์เดินทางกลับอังกฤษ เนื่องจากสถานการณ์ภายในอังกฤษเริ่มผ่อนคลายความตึงเครียดลง ในปี ค.ศ. 1660 ตรงกับรัชสมัยของพระเจ้าชาร์ลส์ที่ 2

ฮอบส์ได้มีโอกาสเข้ามาทำงานในราชสำนัก ตอนนีฮอบส์เข้าสู่วัยชราแล้ว มีอายุถึง 72 ปี แต่ฮอบส์ยังแสดงความคิดเห็นที่เป็นอิสระอย่างเต็มที่ ที่ได้โต้เถียงยืนยันอันความดีในรูปแบบต่าง ๆ ของการปกครองระบบกษัตริย์ ตลอดจนโจมตีสถาบันศาสนาของอังกฤษในขณะนั้นในเรื่องที่เกี่ยวกับเสรีภาพด้านความเชื่อของคน ฮอบส์จึงมีศัตรูค่อนข้างมาก และด้วยเหตุนี้ จึงทำให้งานเขียนของเขาไม่ค่อยจะได้ตีพิมพ์ ฮอบส์สิ้นชีวิตวันที่ 4 ธันวาคม ค.ศ. 1679 เมื่อมีอายุได้ 91 ปี

ภายในช่วงเวลาต่าง ๆ ที่กล่าวมาข้างต้นที่ฮอบส์มีประสบการณ์นั้น อังกฤษต้องประสบกับปัญหาหลายประการ ปัญหาที่สำคัญที่สุด คือ ปัญหาทางการเมือง และปัญหาทางศาสนา ปัญหาเรื่องศาสนา อย่างไรก็ตามปัญหาทั้งสองมีความเกี่ยวพันกันและส่งผลกระทบไปสู่กันและกัน ทั้งนี้สืบเนื่องมาจากลักษณะทั่วไปประการหนึ่งของศตวรรษที่ 17 คริสต์ศตวรรษที่ 17 ได้ชื่อว่ายุคแห่งเหตุผล ลักษณะทั่วไป คนในยุโรปจะเริ่มมีความคิดที่ว่า ในการจะเข้าใจปัญหาใด ๆ ตลอดจนแนวทางการแก้ไขปัญหานั้น ๆ หรือวิธีการศึกษาเล่าเรียน ทุกสิ่งจะต้องอิงอยู่บนหลักของเหตุผล จะต้องมีการทดลอง ต้องใช้ประสบการณ์ หรือที่เรียกว่าการใช้วิธีการแบบวิทยาศาสตร์ ฉะนั้นแนวโน้มของยุค จะมีลักษณะการต่อต้านสถาบันที่มีอยู่ในสังคม และจะต่อสู้เพื่อตั้งกฎเกณฑ์ใหม่ให้กับสังคม

ขณะที่คนเริ่มสงสัยสิ่งต่าง ๆ รอบตัว ยุโรปยังมีปัญหาเดิมค้างอยู่ตั้งแต่ศตวรรษที่ 16 นั่นคือปัญหาเรื่องศาสนา คริสต์ศาสนาได้มีการแบ่งแยกเป็นหลายนิกาย เช่น โรมันคาทอลิก แองกลิคัน ลูเธอรัน และอื่น ๆ การแตกแยกทางศาสนานำมาซึ่งการแตกแยกทางการเมือง ทั้งนี้เพราะปรัชญาการเมืองตะวันตกโดยทั่วไปมีพื้นฐานมาจากคำสอนทางศาสนาด้วย มีหลายประเทศทำสงครามกันก็ด้วยปัญหาทางศาสนา ดังนั้นระยะเวลาที่ฮอบส์มีชีวิตอยู่ จึงมีความขัดแย้งบางประการในตัวเอง

งานเขียนที่สำคัญของฮอบส์ ได้แก่ *The Elements of Law, Natural and Politique* (ส่วนประกอบของกฎหมายทางธรรมชาติและทางการเมือง) *De Cive* (เดซีเว) และ *Leviathan* (ลีไวอาทัน)

แนวความคิดทางการเมืองของฮอบส์ปรากฏอยู่ในหนังสือชื่อลีไวอาทัน “ลีไวอาทัน” หมายถึง สิ่งที่น่ากลัวซึ่งฮอบส์ตั้งใจให้หมายถึงผู้ปกครองที่มีอำนาจอย่างเด็ดขาด จนกระทั่งทุกคนต้องเกรงกลัว สารสำคัญของหนังสือเล่มดังกล่าวนี้ หรือคือแนวความคิดทางการเมืองของฮอบส์พอสรุปได้ดังนี้ คือ

1. มนุษย์ในสภาพธรรมชาติและการเข้ามาอยู่ในสังคม มนุษย์นั้นเดิมยังมีได้รวมกันเข้าเป็นสังคมการเมือง ในสภาพธรรมชาตินั้น มนุษย์ต่างคนต่างอยู่ และทุกคนมีสิทธิเสรีภาพอย่างสูงสุด ใครจะทำอะไรก็ได้ตามใจชอบ โดยไม่ถูกจำกัดด้วยกฎหมายหรือจากบุคคลใดทั้งสิ้น ฉะนั้นภายใต้สภาพธรรมชาติ ซึ่งไม่มีผู้ปกครองและไม่มีการกฎหมายนี้จะมีสภาพที่สับสน วุ่นวาย บั่นป่วน เพราะทุกคนจะเป็นศัตรูซึ่งกันและกัน เนื่องจากค้นหาในตัวมนุษย์ สิ่งที่เราเรียกว่า ถูก ผิด ยุติธรรม หรืออยุติธรรมก็ไม่มีทั้งสิ้น ทุกคนจะแสวงหาทรัพย์สินสมบัติให้แก่ตนให้มากที่สุด เมื่อผลประโยชน์ขัดกัน มนุษย์จะต่อสู้กันจนกระทั่งพ่ายแพ้กันไปข้างหนึ่ง มนุษย์จะอยู่ในสภาพดังกล่าวนี้ตลอดไป แต่ภาวะเช่นนี้มีมนุษย์ไม่ปรารถนา ดังนั้นมนุษย์จึงหันหน้าเข้าหากัน และทำความตกลงกัน เพื่อที่จะขจัดความบั่นป่วน และหาทางให้ทุกคนอยู่อย่างมีเหตุผล อยู่อย่างสันติสุข มนุษย์จึงเข้ามาอยู่ในสังคม

2. สังคมและสภาพของมนุษย์ในสังคม มนุษย์เข้ามาอยู่ในสังคมเพราะมุ่งแสวงหาสภาพที่ดีกว่าที่ตนเคยมาในสภาพธรรมชาติ ด้วยเหตุนี้บุคคลแต่ละคนจึงได้ยอมเสียสละอำนาจอธิปไตยที่ตนเคยมีมาตามธรรมชาติให้กับองค์กรกลาง ฉะนั้นแต่ละคนจะไม่มีสิทธิจะต่อสู้กันอีกต่อไป องค์กรกลางจะเป็นสิ่งที่มีอำนาจสูงสุดในสังคม และจะทำการปกครองสังคมมนุษย์ เป็นผู้ออกกฎหมายซึ่งทุกคนจะต้องเคารพเชื่อฟังผู้ปกครอง

3. ผู้ปกครอง ผู้ปกครองเป็นผู้ออกกฎหมาย เป็นผู้มีอำนาจสูงสุด ดังนั้นผู้ปกครองจะไม่อยู่ภายใต้กฎหมายใดๆ ทั้งสิ้น แต่ผู้ปกครองต้อง “รับผิดชอบ” ในการปกครอง ทว่าผู้ปกครองจะรับผิดชอบต่อพระเจ้า

4. อำนาจของผู้ปกครอง อำนาจของผู้ปกครองไม่มีขอบเขตจำกัด ยกเว้นแต่กฎบังคับที่ว่า ต้องรับผิดชอบต่อพระเจ้า ผู้ปกครองมีอำนาจในการประกาศสงคราม สร้างสันติภาพ เลือกคณะรัฐมนตรี เลือกที่ปรึกษา ลงโทษบุคคลที่ทำผิด และให้รางวัลแก่ผู้ทำความดี

5. รูปการปกครอง รูปการปกครองแบ่งเป็น 3 รูปแบบ

5.1 ราชาธิปไตย (Monarchy) คือ รูปการปกครองที่มีผู้ปกครองคนเดียว

5.2 อภิชนาธิปไตย (Aristocracy) คือ รูปการปกครองที่มีผู้ปกครองเป็นกลุ่มจำนวนไม่มากนัก

5.3 ประชาธิปไตย (Democracy) คือ รูปการปกครองที่มีผู้ปกครองเป็นจำนวนมาก

ในบรรดาระบบการปกครองทั้ง 3 รูปแบบนี้ สอบซ์เชื่อว่ารูปแบบการปกครองโดยผู้ปกครองคนเดียว หรือระบบกษัตริย์ เป็นรูปแบบการปกครองที่ดีที่สุด เพราะระบบนี้จะสามารถรวบรวมคนในชาติได้ดีกว่าระบบอื่น ๆ และจะเป็นรูปแบบที่รัฐบาลมีประสิทธิภาพมากที่สุดอีกด้วย

6. บทบาทของรัฐบาลในด้านเศรษฐกิจ สอบซ์ได้เสนอให้รัฐเข้าแทรกแซงการเศรษฐกิจโดยมีความคิดว่ามนุษย์ทุกคนพึงจะอยู่ดีกินดีและควรจะมีภาวะที่เท่าเทียมกันในสังคม ดังนั้นรัฐจะต้องเข้าแทรกแซงชีวิตเศรษฐกิจของประชาชน จะต้องเข้าดำเนินการเพื่อแจกจ่ายความมั่งคั่งให้กับสมาชิกของสังคมโดยเสมอภาค

จอห์น ล็อก (John Locke ค.ศ. 1632 - 1704)⁴ เป็นนักคิดอีกผู้หนึ่งที่มีชื่อเสียงมากในคริสต์ศตวรรษที่ 17 เป็นทั้งนักปรัชญา นักการเมืองการปกครอง ล็อกมาจากครอบครัวคนชั้นกลางของอังกฤษ บิดาของล็อกมีอาชีพเป็นทนายความ และจัดได้ว่าเป็นคนหัวรุนแรงสำหรับคนในยุคนั้น กล่าวคือบิดาของล็อกได้เข้าเป็นฝ่ายรัฐสภาในระหว่างสงครามกลางเมืองอังกฤษ ค.ศ. 1642 - 1646 อย่างไรก็ดีตาม ที่จริงแล้วบิดาของล็อกไม่ได้มีอิทธิพลต่อตัวล็อกมากนัก แนวความคิดต่าง ๆ ของล็อกมีพื้นฐานมาจากสถานศึกษา นับตั้งแต่ชั้นประถมศึกษาตลอดจนถึงอุดมศึกษา และประสบการณ์ต่าง ๆ ที่ล็อกได้มาในระหว่างการทำงานภายหลังจากที่จบการศึกษาแล้ว

ล็อกศึกษาวิชาแพทยศาสตร์ หลังจากล็อกสำเร็จการศึกษาวิชาแพทยศาสตร์แล้ว ได้เข้าทำงานเป็นเลขานุการคณะทูตอังกฤษไปยังรัฐแบรนเดนเบิร์ก (Brandenburg) จนถึงกลางปี ค.ศ. 1666 ล็อกจึงเริ่มใช้วิชาแพทยศาสตร์ที่ตนเรียนมา โดยเข้าทำงานเป็นแพทย์ประจำตัวของลอร์ดแอสเลย์ (Lord Ashley) นักการเมืองและนักปกครองที่สำคัญคนหนึ่งของอังกฤษ อย่างไรก็ตามงานที่สำคัญที่แท้จริงของล็อกขณะทำงานกับลอร์ด แอสเลย์ คือการเป็นเลขานุการส่วนตัวและที่ปรึกษาด้านการเมือง ชีวิตการงานของล็อกก้าวหน้าขึ้นเรื่อย ๆ ตามการขึ้นสู่อำนาจทางการเมืองของลอร์ดแอสเลย์ และจะตกต่ำตามไปด้วยเมื่อลอร์ด แอสเลย์หมดอำนาจ ค.ศ. 1675 ลอร์ดแอสเลย์หรืออีกตำแหน่งหนึ่งคือ เอิร์ลแห่งแชฟท์เบอร์รี่ (Earl of Shaftesbury) พ้นจากตำแหน่งทางการเมือง ล็อกจึงต้องพ้นจากการเกี่ยวข้องกับวงการเมืองของอังกฤษไปด้วย และประกอบ

กับสื่อแรกเริ่มมีสุขภาพที่ไม่ดีนัก สื่อจึงตัดสินใจเดินทางไปพักรักษาตัวที่ฝรั่งเศส ซึ่งมีผลทำให้สื่อได้หันไปจากประเทศอังกฤษด้วยโดยปริยาย แต่การมาอยู่ฝรั่งเศส ก็ให้ผลดีกับสื่อเช่นกัน ในแง่ที่ว่าสื่อได้มีโอกาสได้พบปะสังสรรค์กับนักคิดคนสำคัญ ๆ ของยุโรปหลายคน

ค.ศ. 1679 สื่อเดินทางกลับมาประเทศอังกฤษ และในครั้งนี้ได้เข้ากลุ่มกับเอิร์ลแห่งแซฟเบอร์รี่ทำการต่อต้านพระเจ้าชาร์ลส์ที่ 2 สื่อจึงได้ชื่อว่าเป็นกลุ่มวิก (Whigs) ในเดือนกันยายน ค.ศ. 1683 สื่อต้องเดินทางออกจากประเทศอังกฤษอีกครั้งหนึ่ง สาเหตุเนื่องมาจากพวกวิกได้วางแผนจะโค่นล้มรัฐบาลของพระเจ้าชาร์ลส์ที่ 2 แต่ฝ่ายรัฐบาลได้สืบรู้แผนการเสียก่อน พวกวิกจึงต้องลี้ภัยการเมืองออกนอกประเทศ ที่จริงแล้วสื่อมิได้เข้าร่วมในแผนดำเนินงานโค่นล้มพระเจ้าชาร์ลส์ที่ 2 แต่เพื่อความปลอดภัย สื่อจึงเดินทางไปพำนักอยู่ในฮอลแลนด์

ต้นปี ค.ศ. 1688 หลังจากการปฏิวัติอันรุ่งโรจน์แล้ว (Glorious Revolution) สื่อจึงได้เดินทางกลับมายังประเทศอังกฤษอีกครั้งหนึ่ง หลังจากเข้าพัวพันกับการเมืองอยู่ระยะหนึ่ง สื่อก็เบี่ยงหน้าชีวิตการเมือง และมีความต้องการที่จะมีชีวิตอยู่อย่างสงบในชนบท สื่อเดินทางออกจากกรุงลอนดอนไปพำนักอยู่ที่เมืองโอทส์ (Oates) และสิ้นชีวิตในชนบทแห่งนี้ในปี ค.ศ. 1704

งานเขียนทางด้านการเมืองที่สำคัญของสื่อ สื่อเขียนหนังสือไว้หลายเล่มด้วยกัน เฉพาะหนังสือที่มีอิทธิพลต่อสังคมอังกฤษและยุโรปโดยทั่วไป ได้แก่

1. *Two Treatises of Government (เรื่องการปกครองสองรูปแบบ)* ตีพิมพ์ ค.ศ. 1689 แต่หนังสือเล่มนี้ไม่ปรากฏในชื่อของสื่อ โดยสรุปหนังสือเล่มนี้กล่าวโจมตีทฤษฎีเทวสิทธิ์ (Divine Right Kingship) ซึ่งอธิบายความว่า ลัทธิในการปกครองประเทศของพระมหากษัตริย์นั้น เป็นสิทธิของพระเจ้าทรงประทานให้กับองค์พระมหากษัตริย์แต่ผู้เดียว สื่อได้แสดงทัศนคติตลอดจนเหตุผลที่ไม่เห็นด้วยกับข้ออ้างดังกล่าว พร้อมกันนั้นในตอนที่สองของหนังสือเล่มนี้ สื่อได้อธิบายถึงอำนาจของรัฐบาลรูปแบบใหม่ ซึ่งมีจุดมุ่งหมายของการบริหารประเทศ เพื่อความสุขของประชาชน และนำมาซึ่งความอุดมสมบูรณ์ของรัฐ

2. *A Letter Concerning Toleration (เรื่องขันติธรรมทางศาสนา)* ตีพิมพ์ ค.ศ. 1689 โดยสรุปหนังสือเล่มนี้กล่าวว่า ประชาชนมีสิทธิและเสรีภาพในการนับถือศาสนา รัฐไม่มีสิทธิมาบังคับประชาชนในเรื่องนี้ได้ แต่ทั้งนี้ตราบเท่าที่ลัทธิความเชื่อของประชาชนมิได้นำอันตรายมาสู่รัฐ

แนวความคิดทางการเมือง แนวความคิดทางการเมืองของล๊อค ได้มาจากข้อเขียนของ เขาที่ปรากฏในหนังสือเล่มที่ชื่อว่า หรือ *Two Treatises of Government* ทั้งนี้ล๊อคได้แยกการ อธิบายเป็น 2 เรื่อง เรื่องแรกวิจารณ์การปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ซึ่งมีเหตุผลมาจาก ทฤษฎีเทวสิทธิ์ของกษัตริย์ และเรื่องที่สอง เสนอแนะวิธีการปกครองโดยพระมหากษัตริย์อยู่ ภายใต้อภิพหุหมาย ซึ่งทั้งหมดนี้ พอสรุปสาระสำคัญได้ คือ การปกครองที่ดีที่สุด คือ การที่ ประชาชนมีส่วนในการปกครองตนเอง ทั้งนี้ล๊อคได้ทำการอธิบายความเป็นขั้นตอนไป นับตั้ง แต่มนุษย์ยังไม่เข้ามาอยู่ร่วมกันเป็นสังคม การกำเนิดสังคมมนุษย์ และจบลงที่การใช้อำนาจการ ปกครอง ขั้นตอนการอธิบายความคิดทางการเมืองของล๊อคมีดังต่อไปนี้

1. มนุษย์ในสภาพธรรมชาติ จอห์น ล๊อค กล่าวถึงมนุษย์ในสภาพธรรมชาติดังนี้คือ มนุษย์ในสภาพธรรมชาติดีมีเสรีภาพสูงสุด มีความเสมอภาคกัน ทุกคนอยู่อย่างสันติสุขในสภาพ ธรรมชาติ ทั้งนี้เพราะในสภาพธรรมชาตินั้นมีกฎหมายธรรมชาติ (Law of Nature) ปกครองอยู่ กฎธรรมชาติได้มาจากพระเจ้า เป็นกฎหมายที่บอกมนุษย์ว่าอะไรคืออะไรชั่ว อะไรเหมาะสม และอะไรถูก ถ้าผู้ใดฝ่าฝืนกฎหมายธรรมชาตินี้ บุคคลนั้นจะถูกลงโทษจากเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน หรือมิฉะนั้นก็จะถูกลงโทษจากพระเจ้า และด้วยหลักของเหตุผล บุคคลย่อมจะไม่ทำร้ายชีวิตซึ่ง กันและกัน หรือทำลายทรัพย์สินกัน มนุษย์ทุกคนต้องการสันติสุข และด้วยเหตุนี้มนุษย์จะยอม รับนับถือสิทธิและเสรีภาพของผู้อื่น ทั้งนี้เพื่อผู้อื่นจะได้ปฏิบัติต่อตนด้วยเช่นเดียวกัน

2. กำเนิดสังคม ตามธรรมชาติแล้ว โดยทั่วไปมนุษย์เรามีชีวิตอยู่อย่างสันติสุข อย่างไรก็ตามยังมีข้อบกพร่องแฝงอยู่ในสภาพธรรมชาติ ข้อบกพร่องดังกล่าว ได้แก่ การที่คน ทุกคนไม่อาจจะเข้าใจกฎหมายธรรมชาติได้เสมอไป เมื่อเกิดกรณีขัดแย้งกันขึ้น คู่กรณีแต่ละ ฝ่ายมีแนวโน้มจะเข้าข้างตนเอง และประการสำคัญในภาวะหรือสภาพธรรมชาตินั้น ไม่มีองค์กร หรือสถาบันใดที่สามารถจะบังคับหรือตัดสินปัญหาข้อขัดแย้งเหล่านั้น ได้อย่างยุติธรรมและ แท้จริง จากการขาดความสมบูรณ์ของมนุษย์ในสภาพธรรมชาติดังกล่าว และด้วยความมี “เหตุ ผล” ของมนุษย์ มนุษย์เล็งเห็นถึงประโยชน์ที่ดีขึ้นถ้าจะเข้ามาอยู่ร่วมกันในสังคมด้วยเหตุนี้ สังคมการเมือง หรือสังคมการปกครองจึงเกิดขึ้น

3. สัญญาประชาคม (Social Contract) สัญญาประชาคมในทัศนะของล๊อค เกิดขึ้น จากความยินยอมของทุกคนในสังคมนั้น เพื่อความปรารถนาที่จะมี “ความสะดวก ปลอดภัย

สันติภาพ และความมั่นคงในทรัพย์สิน” ที่มั่นคง สัญญาสังคมของลือคจึงเป็นสัญญาที่สร้างขึ้นระหว่างประชาชนที่อยู่ร่วมกัน และรัฐบาลหรือผู้ปกครองหรือบุคคลอื่นหนึ่ง ประชาชนและผู้ปกครองต่างเป็นคู่สัญญาซึ่งกันและกัน

ประชาชนได้ตกลงมอบอำนาจให้รัฐบาลทำหน้าที่พิทักษ์ประชาชน ลงโทษผู้กระทำความผิด รัฐบาลมีหน้าที่ 2 ประการ คือ ทำหน้าที่ตุลาการและให้ความคุ้มครองสมาชิกไม่ว่าจะเป็นร่างกายหรือทรัพย์สิน

อย่างไรก็ตาม ถึงมนุษย์ไม่กระทำการใดก็ตามตามที่ตกลงไว้ ประชาชนจึงยังมีสิทธิสมบูรณ์ในการบอกเลิกสัญญาสังคมนั้น ๆ จึงเท่ากับว่าประชาชนมีสิทธิเปลี่ยนผู้ปกครองได้

4. สิทธิในทรัพย์สิน สิทธิในทรัพย์สินเป็นสิทธิตามธรรมชาติของมนุษย์ ลือคได้อธิบายไว้ดังนี้ ทรัพย์สินเกิดขึ้นหรือเพิ่มพูนขึ้น เป็นเพราะสติปัญญาและแรงงานของมนุษย์ สติปัญญาและแรงงานถือว่าเป็นสิทธิตามธรรมชาติของมนุษย์ ดังนั้นสิทธิในทรัพย์สินจึงเป็นสิทธิตามธรรมชาติของคน ซึ่งบุคคลใดจะล่วงละเมิดมิได้

5. รูปลักษณะของระบบการปกครอง ลือคเสนอว่า การเมืองที่สอดคล้องกับหลักแห่งเหตุผลนั้น ควรจะเป็นการปกครองโดยคนกลุ่มใหญ่ (majority) แต่ในขณะที่เดียวกันจะต้องมีนโยบายการปกครองเพื่อคนทุกคนในสังคม เท่ากับว่าในการปกครอง รัฐบาลต้องคำนึงถึงชนกลุ่มน้อย (minority) ด้วย และโดยเฉพาะอย่างยิ่งคนกลุ่มใหญ่ที่มีสิทธิที่จะปกครอง ได้ทำการปกครองอย่างยุติธรรมแล้ว คนกลุ่มน้อยจะต้องยอมรับนับถือ จะมาปฏิเสธไม่ยอมรับโดยอ้างว่าตนไม่เห็นด้วยนั้น เป็นการไม่ถูกต้อง

6. รูปการปกครองภายใต้กฎหมาย จากสภาพธรรมชาติ จากสัญญาสังคม จุดมุ่งหมายของการใช้อำนาจปกครองของผู้ปกครอง คือ เพื่อให้เกิดสันติสุขในสังคม และผู้ปกครองไม่ได้มีอำนาจปกครองสูงสุด ผู้ปกครองทุกคนย่อมอยู่ภายใต้กฎหมาย กฎหมายเป็นสิ่งที่สูงสุดในรัฐหรือสังคม การปกครองด้วยกฎหมาย นอกจากจะต่อต้านระบบทรราชย์ได้แล้ว ยังจะรับประกันเสรีภาพของประชาชนได้ดีที่สุด

7. การแบ่งแยกอำนาจการปกครอง ลือคเห็นว่าสังคมการเมืองที่เจริญแล้วควรจะต้องมีการแบ่งแยกอำนาจในการปกครอง อำนาจการปกครองจะแบ่งเป็น 3 ส่วน

7.1 อำนาจนิติบัญญัติ อำนาจในการออกกฎหมาย ถือว่าเป็นอำนาจสูงสุดในการปกครองประเทศ ควรจะอยู่ที่คณะบุคคล คณะบุคคลนี้จะมีจำนวนมากและมีความเห็นต่าง ๆ

กัน คณะบุคคลเหล่านี้จะมาประชุมร่วมกัน ปรึกษาหารือกันในการออกกฎหมายของบ้านเมือง บุคคลเหล่านี้แม้จะเป็นผู้ออกกฎหมาย แต่ทุกคนก็จะต้องอยู่ภายใต้กฎหมายที่ตนได้ออกมาเช่นเดียวกับผู้อื่น

7.2 อำนาจบริหาร ผู้ใช้อำนาจบริหารจะเป็นคณะบุคคลอีกคณะหนึ่ง มีหน้าที่นำกฎหมายไปบังคับใช้โดยเฉพาะ ลีอคอบบิชว่าถ้าผู้ใช้อำนาจบริหารเป็นคณะบุคคลเดียวกันกับผู้ออกกฎหมาย จะทำให้คณะบุคคลผู้ใช้อำนาจนิติบัญญัติมีอำนาจมากเกินไป จึงควรเป็นคณะบุคคล 2 กลุ่ม อย่างไรก็ตามอำนาจนิติบัญญัติจะอยู่เหนืออำนาจบริหาร เพราะสังคมที่ดีต้องปกครองโดยกฎหมาย แต่ลีโอคอบบิชย้ำว่า รัฐสภาที่มีอำนาจสูงสุด และไม่อาจใช้อำนาจตามอำเภอใจได้ แต่ต้องใช้อำนาจตามหลักของเหตุผล

7.3 รัฐบาล รัฐบาลควรมีอำนาจจำกัด ทั้งนี้เนื่องมาจากเหตุผลที่ว่า รัฐบาลและประชาชนนั้นมักจะขัดแย้งกันเสมอในเรื่องเสรีภาพดังนั้นถ้าหากรัฐบาลมีอำนาจมาก ประชาชนจะถูกรีดรอนเสรีภาพมาก แต่ถ้าหากรัฐบาลมีอำนาจน้อยลง ประชาชนก็จะมีเสรีภาพมากขึ้น

การมีรัฐบาลเป็นความพอใจของประชาชนอำนาจของรัฐบาลเป็นอำนาจของประชาชนที่ให้ไป รัฐบาลที่ดีจึงควรเป็นรัฐบาลที่มีอำนาจจำกัด มีอำนาจตามที่กฎหมายระบุไว้เท่านั้น หากรัฐบาลใดกระทำการเกินขอบเขตของกฎหมาย เท่ากับรัฐบาลนั้นได้ละเมิดเสรีภาพของประชาชน ซึ่งถ้าเป็นเช่นนั้น ก็จะเป็นสิทธิของประชาชนที่จะทำการปฏิวัติล้มล้างรัฐบาลที่ใช้อำนาจไม่ชอบธรรมนั้นได้ พร้อมทั้งก่อตั้งผู้ปกครองและรัฐบาลชุดใหม่ขึ้นแทนที่

แนวคิดทางการเมืองระยะคริสต์ศตวรรษที่ 18

แนวคิดทางการเมืองของช่วงเวลาคริสต์ศตวรรษที่ 18 ยิ่งเพิ่มความสำคัญให้กับประชาชนมากขึ้น เน้นเรื่องสิทธิและเสรีภาพของมนุษย์ ทั้งในฐานะที่เป็น “คน” คนหนึ่ง และในฐานะที่เป็นสมาชิกของสังคมของรัฐ กลุ่มนักคิดที่เด่นของคริสต์ศตวรรษที่ 18 ได้แก่ กลุ่มฟิโลซอฟ (The Philosopher) หรือกลุ่มนักปรัชญาของฝรั่งเศส ได้แผ่ขยายโดยทั่วไปในฝรั่งเศสแล้วเช่นกัน อิทธิพลของยุครุ่งโรจน์ทางปัญญาได้เข้ามามีบทบาทอย่างเต็มที่ ยุคแห่งความรุ่งโรจน์ทางปัญญา (Enlightenment) เป็นผลลัพธ์ที่น่าชื่นชมของยุคแห่งเหตุผลของคริสต์ศตวรรษที่ 17 มนุษย์สนใจการศึกษาค้นคว้าหาความจริงในสิ่งต่าง ๆ โดยอาศัยการสังเกต การทดลอง

ซึ่งเรียกว่าเป็นการศึกษาแบบ “empirical” คือหาเหตุผลและพิสูจน์ได้เมื่อค้นพบความจริงในลักษณะดังกล่าวแล้ว ได้มีการวางกฎเกณฑ์ทางการเมือง หรือสร้างทฤษฎีทางการเมืองขึ้น ซึ่งแน่นอนว่าจะเป็นทฤษฎีเกี่ยวกับเสรีภาพทางการเมืองของประชาชนทั้งสิ้น ด้วยเหตุนี้ปรากฏการณ์อย่างหนึ่งในยุคความรุ่งโรจน์ทางปัญญาคือมีการทำทนายอำนาจของผู้ปกครองทั้งทางตรงและทางอ้อม โดยเฉพาะอย่างยิ่งทำทนายในแง่ที่ว่า อำนาจของผู้ปกครองได้มาจากไหน ผู้ปกครองจะใช้อำนาจมากน้อยเพียงใด ซึ่งนักคิดในยุคนี้ได้ให้คำตอบอย่างชัดเจน อันมีแนวโน้มต่อความนิยมเสรีภาพทางการเมืองของประชาชนและจำกัดอำนาจปกครองของรัฐบาล

มงเตสกีเออ (Baron de Montesquieu ค.ศ. 1689 - 1755)⁵ มงเตสกีเออมาจากครอบครัวของนายทหารที่ร่ำรวย การศึกษาในระดับมหาวิทยาลัย เขาจบวิชากฎหมายจากมหาวิทยาลัยบอร์โดซ์ (University of Bordeaux) ในปี ค.ศ. 1708 มงเตสกีเออสำเร็จวิชากฎหมาย แต่กลับมิได้ทำงานเกี่ยวกับกฎหมายอย่างแท้จริง เพราะสิ่งที่มงเตสกีเออชอบได้แก่การอ่านและเขียนเกี่ยวกับเรื่องที่ว่าด้วยปรัชญาแห่งกฎหมาย ซึ่งในช่วงของชีวิตของเขา มงเตสกีเออก็ได้เขียนหนังสือไว้เป็นจำนวนหลายเล่มทีเดียว มงเตสกีเออได้เดินทางไปทั่วยุโรป ได้แลกเปลี่ยนทัศนคติกับนักคิดคนสำคัญ ๆ ของ ยุโรป ซึ่งจัดได้ว่าเป็นลักษณะทั่วไปของนักวิชาการของยุโรปในสมัยนั้น นอกจากนั้นมงเตสกีเออยังได้รับเชิญเป็นสมาชิกในสมาคมนักวิชาการหลายสมาคมด้วยกัน เช่น เป็นสมาชิกสมทบของราชบัณฑิตยสถานของอังกฤษ เป็นต้น งานเขียนที่สำคัญของมงเตสกีเออ

1. *Letters Persanes* (จดหมายเปอร์เซีย) คาดกันว่าหนังสือเล่มนี้ได้ตีพิมพ์ที่เมืองแอมสเตอร์ดัม ในปี ค.ศ. 1721 ในหนังสือเล่มนี้ มงเตสกีเออใช้ตัวละคร 2 ตัว สมมุติว่าเป็นชาวเปอร์เซียที่มั่งคั่งนามว่า อุสเบ็ค (Usbek) และ ริคา (Rica) ชายทั้งสองคนได้เดินทางท่องเที่ยวแสวงหาความรู้มายังยุโรป ขณะที่เดินทางท่องเที่ยวนี้เองได้เขียนจดหมายเล่าเรื่องราวที่ตนพบเห็นส่งไปยังเปอร์เซีย ภายได้เรื่องราวสมมุตินี้ มงเตสกีเออได้กล่าววิจารณ์ถึงสภาพของประเทศฝรั่งเศสในระยะปลายสมัยของพระเจ้าหลุยส์ที่ 16 ได้กล่าวถึงทฤษฎีการเมืองของโทมัส ฮอบส์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งทัศนะของฮอบส์ในเรื่องสภาพธรรมชาติของมนุษย์พร้อมกันนั้นได้เปรียบเทียบศาสนาในขณะนั้น ในแง่ของการที่ศาสนาพยายามเข้าควบคุมจิตใจของคน และการที่พระในสถาบันศาสนาประพฤติเป็นอธรรม

2. *The Spirit of Laws* (เจตนารมณ์แห่งกฎหมาย) ตีพิมพ์ ค.ศ. 1750 หนังสือเล่มนี้จัดได้ว่าเป็นหนังสือที่มีชื่อเสียงมากของประวัติศาสตร์ทฤษฎีการเมืองและประวัติศาสตร์การศาลด้วย เหตุที่มองเตสกีเออใช้คำว่า “spirit” ก็เพื่อแสดงให้เห็นว่า กฎหมายเปรียบเสมือนสิ่งที่มีชีวิต มีอารมณ์ และมีเจตนา กล่าวโดยทั่วไปหนังสือเรื่อง *เจตนารมณ์แห่งกฎหมาย* มองเตสกีเออกล่าวสนับสนุนระบบการปกครองที่อยู่ภายใต้กฎหมาย ไม่ควรจะมีผู้ใดคณะบุคคลใด หรืออำนาจใดมีอำนาจเหนือกฎหมาย และหนังสือเล่มนี้จะเป็นเล่มสำคัญที่แสดงออกให้เห็นถึงแนวความคิดทางการเมืองการปกครองของมองเตสกีเอออย่างชัดเจน

แนวความคิดทางการเมือง แนวความคิดทางการเมืองที่สำคัญของมองเตสกีเออเกือบทั้งหมดปรากฏอยู่ในหนังสือเจตนารมณ์แห่งกฎหมาย จากแนวความคิดทางการเมืองของมองเตสกีเออนี้เอง แสดงให้เห็นว่ามองเตสกีเออรับอิทธิพลความคิดทางการเมืองของจอห์น ล็อก และแสดงให้เห็นถึงความชื่นชมของมองเตสกีเออที่มีต่อสถาบันการเมืองของอังกฤษ แนวคิดทางการเมืองของมองเตสกีเออสามารถแยกเป็นหัวข้อต่าง ๆ ได้ ดังนี้

1. มนุษย์กับสังคม มองเตสกีเออเริ่มต้นอธิบายเกี่ยวกับเรื่องมนุษย์และสังคมว่า ทุกสิ่งในจักรวาลย่อมอยู่ภายใต้กฎเกณฑ์ไม่อย่างใดก็อย่างหนึ่งเสมอ ฉะนั้นทุกชีวิต คนหรือสัตว์ต่างอยู่ภายใต้กฎเกณฑ์ด้วย กฎเกณฑ์ดังกล่าวที่ปกครองโลกนี้ คือ กฎธรรมชาติซึ่งมีขึ้นก็เพื่อใช้บังคับความสัมพันธ์ของสิ่งต่าง ๆ แต่เพื่อให้การควบคุมความสัมพันธ์ของมนุษย์เป็นไปอย่างได้ผล สังคมจึงต้องมีกฎหมายของบ้านเมืองบังคับอีกชั้นหนึ่ง ทั้งนี้เพราะอิทธิพลสภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ของมนุษย์ อาจทำให้มนุษย์ลืมนโยบายของพระเจ้าได้

2. กฎหมาย กฎหมายที่จะใช้ควบคุมการกระทำของมนุษย์ให้ได้ผลจริงจัง จะต้องมิลักษณะสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมของคนในสังคมนั้น ๆ จะต้องมีลักษณะไม่ขัดกับขนบธรรมเนียมประเพณี ทั้งนี้ด้วยเหตุผลที่ว่า ถ้ากฎหมายนั้นขัดแย้งกับขนบธรรมเนียมประเพณี คนจะเลือกเอาความเชื่อไว้ก่อน ซึ่งจะมีผลให้กฎหมายนั้นถูกเพิกเฉยมีสภาพเป็นเศษกระดาษที่ไร้ค่า

3. รัฐบาล เมื่อมนุษย์เข้ามาอยู่ร่วมกันเป็นสังคม จะต้องมึรัฐบาล มองเตสกีเออได้แบ่งรัฐบาลเป็น 3 รูป กล่าวคือ

3.1 ระบบเผด็จการ (Despotism) เป็นการปกครองโดยบุคคลคนเดียว ปกครองโดยปราศจากกฎหมาย ใช้แต่อำนาจ

3.2 ระบบกษัตริย์ (Monarchy) เป็นการปกครองโดยบุคคลคนเดียว แต่ปกครองโดยมีกฎหมายเป็นอำนาจสูงสุด และพระมหากษัตริย์จะใช้อำนาจตามกฎหมายและเหตุผล

3.3 ระบบสาธารณรัฐ (Republic) ระบบการปกครองนี้แบ่งได้เป็น 2 รูปแบบ กล่าวคือ

รูปแบบที่ 1 สาธารณรัฐอภิชนาธิปไตย (Aristocratic Republic) การปกครองรูปแบบนี้ อำนาจอธิปไตยจะอยู่ในมือของบุคคลกลุ่มหนึ่ง ซึ่งโดยชาติกำเนิด ฐานะ และเกียรติยศ จะสูงกว่าประชาชนโดยทั่วไป

รูปแบบที่ 2 สาธารณรัฐประชาธิปไตย (Democratic Republic) การปกครองรูปแบบนี้ อำนาจอธิปไตยอยู่ที่ประชาชนทั้งหลาย

ในบรรดา รูปแบบของรัฐบาลทั้งหลายดังที่กล่าวมานี้ มองเดสกีเออประทับใจระบบสาธารณรัฐประชาธิปไตยมากที่สุด ทั้งนี้เพราะประชาชนเป็นผู้ใช้อำนาจการเมืองโดยแท้จริง การใช้อำนาจอธิปไตยของประชาชนจะใช้ผ่านระบบผู้แทน ด้วยเหตุนี้การเลือกตั้งจึงเป็นสิ่งสำคัญสำหรับประชาธิปไตย เพราะเป็นการแสดงว่าประชาชนได้ใช้อำนาจการปกครองด้วยตัวเอง ดังนั้นหน้าที่สำคัญของระบบประชาธิปไตย คือ ต้องรับประกันว่าบุคคลในฐานะพลเมืองย่อมมีสิทธิลงคะแนนเสียงเท่าเทียมกัน ตลอดจนมีโอกาสได้ใช้สิทธินี้อย่างจริงจัง

อย่างไรก็ตาม สาธารณรัฐประชาธิปไตยที่ดีต้องมีคุณงามความดี (Virtue) คำว่า “คุณงามความดี” มีความหมายสองประการ ได้แก่ ความพอดีทางเศรษฐกิจและความเสมอภาคของประชาชน เมื่อเทียบกันแล้ว ความเสมอภาคมีความสำคัญยิ่งเปรียบเสมือนหัวใจของระบอบประชาธิปไตย เพราะความเสมอภาคจะนำมาซึ่งความเท่าเทียมกันในทางเศรษฐกิจทางสังคม และทางการเมือง ซึ่งจะมีผลให้การปกครองโดยประชาชนเป็นไปได้อย่างแท้จริง

โดยสรุป ถึงแม้ว่ามองเดสกีเออจะชื่นชมในรูปแบบการปกครองสาธารณรัฐประชาธิปไตย แต่มองเดสกีเออก็ยังมีความเห็นว่าระบบการเมืองใด ๆ ก็ตาม เหมาะสำหรับคนบางกลุ่ม และในบางสถานการณ์ ดังนั้นจึงเป็นสิทธิของสังคมนั้นๆ จะตัดสินใจเลือกรูปแบบการปกครอง หรือรูปแบบรัฐบาลที่เหมาะสมกับกลุ่มของตนเองมากที่สุด

4. เสรีภาพ เสรีภาพตามทัศนะของมองเตสกีเออ ได้แก่ สิทธิของประชาชนที่จะทำการใด ๆ ก็ได้เท่าที่กฎหมายไม่ห้ามไว้

5. การแบ่งแยกอำนาจการปกครอง เพื่อให้การปกครองมีประสิทธิภาพและเป็นไปตามเจตนารมณ์ของสังคม มองเตสกีเออเห็นว่า ควรจะได้มีการแบ่งแยกอำนาจการเมืองออกจากกันโดยแยกออกเป็นอำนาจนิติบัญญัติ ซึ่งเป็นอำนาจของประชาชนในการออกกฎหมาย อำนาจบริหารซึ่งเป็นอำนาจในการนำกฎหมายไปบังคับใช้โดยคณะบุคคลหรือบุคคลที่ประชาชนเลือกตั้งมา และอำนาจที่สาม คือ อำนาจตุลาการ ซึ่งมีหน้าที่ตีความกฎหมาย ตลอดจนระบุว่าใครทำผิดกฎหมาย ประชาชนจะใช้อำนาจโดยผ่านทางคณะผู้พิพากษา ซึ่งได้รับการแต่งตั้งหรือเลือกตั้งมาเพื่อการนี้ ถ้าการแบ่งแยกอำนาจกันเป็นไปเช่นนี้แล้ว จะไม่มีผู้ใดมีอำนาจมากเกินไป จนสามารถจะละเมิดเสรีภาพทางการเมืองของประชาชนได้ ยิ่งกว่านั้นผู้ใช้อำนาจแต่ละฝ่ายยังสามารถตรวจสอบอำนาจของกันและกันได้อย่างดีอีกด้วย

จ็อง จัก รูสโซ (Jean Jacques Rousseau ค.ศ. 1712 - 1778)⁶ รูสโซเป็นนักคิดด้านปรัชญาการเมืองที่สำคัญมากอีกท่านหนึ่งของยุโรปและของโลกยุคใหม่ รูสโซเป็นนักคิดชาวฝรั่งเศสอีกผู้หนึ่ง ซึ่งได้รับการยกย่องว่าเป็น “สัญลักษณ์” ของยุครุ่งโรจน์ทางปัญญาในประเทศฝรั่งเศส ในด้านประวัติชีวิตส่วนตัวค่อนข้างแปลกกว่าผู้อื่น เหตุการณ์ในชีวิตของเขาได้สะท้อนให้เห็นถึงแนวความคิดอันเต็มไปด้วยอารมณ์ ความสมหวัง ความผิดหวัง ความรัก และความโกรธ รูสโซเกิด ณ เมืองเจนีวา ประเทศสวิสเซอร์แลนด์ บิดาเป็นช่างนาฬิกา และมารดาได้สิ้นชีวิตหลังจากที่เขาเกิดได้ไม่นานนัก รูสโซจึงเติบโตขึ้นมาโดยที่ขาดความอบอุ่นในครอบครัว เมื่ออายุได้ 10 ปี บิดาของเขามีเรื่องทะเลาะวิวาทกับผู้อื่น และหนีออกจากเจนีวาไป รูสโซต้องไปอยู่กับญาติ ซึ่งชีวิตระเห่ร่อนจึงเริ่มต้นขึ้น

ค.ศ. 1728 เมื่อรูสโซมีอายุได้ 16 ปี เขาได้เดินทางออกจากเจนีวาไปยังฝรั่งเศส ภายใต้นี้รูสโซใช้ชีวิตเป็นตัวของตัวเอง ระหว่างนี้เองเขารู้จักกับมาดาม เดอ วารังส์ (Madame de Warens) มาดาม วารังส์ ได้ให้ความอุปถัมภ์รูสโซ ทำให้รูสโซได้มีโอกาสได้เรียนหนังสือ ได้เพิ่มพูนความรู้ให้กว้างขวางจากห้องสมุดของมาดามวารังส์ จนในที่สุด รูสโซก็ได้เข้ามาอยู่ในวงการศึกษาของปารีส อย่างไรก็ตามด้วยลักษณะนิสัยส่วนตัวบางอย่างของรูสโซที่มักจะมีเรื่อง

วิวาทกับคนทั่ว ๆ ไป รัสโซ่มีเรื่องวิวาทกับมาดาม วารังส์ และออกจากความอุปถัมภ์ของมาดามวารังส์ไป

รัสโซ่

รัสโซ่มีชีวิตเศษญักซ์ต่อไปอีก ได้ทำงานในตำแหน่งเสมียนเล็กๆ ในสถานทูตฝรั่งเศสประจำเมืองเวนิสอยู่ระยะหนึ่ง และได้เปลี่ยนงานไปอีก รัสโซ่ได้อยู่กินกับสตรีชื่อ เตแรซ เลอวาชเซอร์ (Therese Levasseur) ได้มีบุตร 5 คน แต่รัสโซ่ก็นำบุตรทั้ง 5 คนของเขาไปเข้าสถานเด็กกำพร้าทุกคน

จุดเปลี่ยนแปลงในงานชีวิตของรัสโซ่เกิดขึ้นในเดือนตุลาคม ค.ศ. 1749 เมื่อเขาได้เห็นประกาศการประกวดบทความซึ่งจัดขึ้นโดยสถาบันการศึกษาแห่งดีจอง (Academy of Dijon) บทความเรื่องนี้ต้องการคำตอบปัญหาว่า “ความเจริญก้าวหน้าของวิทยาศาสตร์และศิลปะมีส่วนทำให้ศีลธรรมเสื่อมลงหรือบริสุทธิ์ขึ้น” รัสโซ่ชนะบทความเรื่องนี้ ซึ่งมีผลทำให้ชื่อของรัสโซ่เป็นที่รู้จักกันโดยทั่วไป ต่อจากงานเขียนเรื่อง “ความเรียงทางศีลธรรมของศิลปะและวิทยาศาสตร์” รัสโซ่ได้เขียนหนังสืออีกหลายเล่ม ทว่าหนังสือบางเล่มของเขาโดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่อง *Emile (เอมิล)* มีข้อคิดข้อเขียนโจมตีองค์การศาสนาและรัฐ องค์การศาสนาและรัฐจะเอาเรื่องกับรัสโซ่ รัสโซ่จึงต้องหนีออกจากปารีส ปี ค.ศ. 1762 รัสโซ่ได้มาพักที่นอยชาเตล (Neuchatel) ภายใต้การคุ้มครองของกษัตริย์เฟรเดอริกที่ 2 แห่งปรัสเซีย

มกราคม ค.ศ. 1766 รัสโซเดินทางไปยังอังกฤษ และพำนักอยู่ในอังกฤษเป็นเวลาปีเศษ เดือนพฤษภาคม ค.ศ. 1767 เขาเดินทางกลับมาฝรั่งเศส และใช้ชีวิตในบั้นปลายอยู่ในฝรั่งเศสจนสิ้นชีวิตเมื่อวันที่ 2 กรกฎาคม ค.ศ. 1778

ผลงานเขียนที่สำคัญของรัสโซ

1. “A Discourse on the Moral Effects of the Arts and Sciences” (ความเรียงทางศีลธรรมของศิลปะและวิทยาศาสตร์) ค.ศ. 1749
2. “On the Origin and Foundations of Inequality Among Men (ปฐมเหตุแห่งความไม่เสมอภาค)” ค.ศ. 1754
3. “Political Economy (เศรษฐกิจการเมือง)” ค.ศ. 1755
4. “La Nouvelle Heleise (RI นูเวลล์ เฮลัวซ์)” เป็นนวนิยายสะท้อนอารมณ์ดีพิมพ์เมื่อ ค.ศ. 1761
5. “Social Contract (สัญญาสังคม หรือสัญญาประชาคม)” ค.ศ. 1762
6. “Emile (เอมิล)” ค.ศ. 1762
7. “Confessions (คำสารภาพ)”
8. “Dialogues (บทสนทนา)”
9. “Reverses d’un Promeneur Solitaire (ฝันถึงนักท่องเที่ยวยที่เปล่าเปลี่ยว)”

แนวคิดทางการเมืองของรัสโซ แนวคิดทางการเมืองของรัสโซปรากฏอยู่ในหนังสือ *สัญญาประชาคม* เป็นสำคัญ อย่างไรก็ตาม แนวความคิดทางสังคมและอื่น ๆ ก็จะเป็นภาพสะท้อนให้เข้าใจถึงความคิดทางการเมืองได้อย่างดีที่สุด

1. บทความว่าด้วย “ความเรียงทางศีลธรรมของศิลปะและวิทยาศาสตร์” ซึ่งเป็นบทความที่รัสโซชนะการประกวดในปี ค.ศ. 1749 และเป็นบทความที่ทำให้รัสโซเป็นที่รู้จักของวงการนักวิชาการของฝรั่งเศสในขณะนั้น รัสโซได้แสดงทัศนะสำคัญว่า ศิลปะและวิทยาศาสตร์ได้ทำให้คนเสื่อมเสีย และทำให้สังคมอ่อนแอลง ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ซึ่งนำมาผลิตสิ่งของต่างๆ ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นต่อมนุษย์ในสังคม คือ ได้สร้างทัศนคตินิยมขึ้น อันเป็นการบั่นทอนคุณธรรมและศีลธรรมของมนุษย์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการกำเนิดของความคิดและความรู้สึกในเรื่องทรัพย์สินส่วนตัวเป็นก้าวแรกที่น่าสังคมนมนุษย์ไปสู่ความตกต่ำ รัสโซเรียกร้องให้คนในสังคมหันไปใช้ชีวิตแบบเรียบง่าย รัสโซใช้คำว่า “กลับไปสู่ธรรมชาติ” มาตรฐานของคนในสภาพ

ธรรมชาติถือว่าเป็นมาตรฐานที่ถูกต้อง ทั้งนี้เพราะในสภาพธรรมชาตินั้น สังคมมนุษย์ปราศจาก
ซึ่งสิ่งชั่วร้าย ตลอดจนสิ่งฟุ่มเฟือยต่าง ๆ ของการดำรงชีวิตแบบอารยะ

ตามเนื้อหาในบทความดังกล่าวข้างต้น เท่ากับรุสโซโจมตีหลักการสำคัญอันเป็นแก่น
ของยุคแห่งเหตุผลและยุครุ่งโรจน์ทางปัญญา คริสต์ศตวรรษที่ 17 - 18 สังคมยุโรปเทิดทูน
ความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์ ตลอดจนยอมรับกฎเกณฑ์วิธีการหาเหตุผลทางด้านวิทยาศาสตร์
ตลอดจนความเชื่อมั่นของคนยุโรปในเรื่องการใช้ “เหตุผล” จึงเท่ากับว่า รุสโซได้เสนอแนวคิด
อันตรงกันข้ามกับความเชื่อทั่วไปของสังคม ยิ่งกว่านั้นรุสโซยังยืนยันว่า การจะค้นพบความ
จริงหรือสิ่งจะได้ นั้น มนุษย์จะต้องไข่มโนธรรมของตัวเอง อันประกอบด้วยสัญชาตญาณ ความ
รู้สึก ศรัทธา และอารมณ์ จะใช้หลักแห่ง “เหตุผล” นั้นไม่ได้ จึงเท่ากับว่ารุสโซโจมตีหลักการ
ของยุคแห่งเหตุผลอย่างสิ้นเชิง และด้วยหลักการนี้เอง รุสโซจึงถูกจัดว่าเป็น บิดาของยุค “โร
แมนติก” ซึ่งหลังจากรุสโซสิ้นชีวิตไปประมาณ 50 ปี ยุโรปเข้าสู่ยุคโรแมนติก อย่างเต็มที่ จะ
ไม่มีใครเทิดทูนการใช้เหตุผลแต่เพียงอย่างเดียวอีกต่อไป

อิทธิพลของรุสโซนับว่ามีมากทีเดียว คนชั้นสูงของปารีสตื่นเรื่องการใช้ชีวิตที่เรียบง่าย
แบบสภาพธรรมชาตินจนกลายเป็นแฟชั่น อาทิ พระราชินีของพระเจ้าหลุยส์ที่ 16 ได้ทรงจัดห้อง
ชนบทไว้ห้องหนึ่งในพระราชวัง และบางวันก็มีการแต่งตัวเป็นหญิงชานารีคนมั่วและมา
ทำงานในห้องนี้ เป็นต้น

2. บทความที่สำคัญเรื่องที่สองที่จะต้องกล่าวถึง คือ บทความที่ว่าด้วย “ปฐมเหตุแห่ง
ความไม่เสมอภาค” ในบทความบทนี้ รุสโซได้พยายามให้คำอธิบายถึงกำเนิดของความไม่เสมอ
ภาคในหมู่คน โดยเริ่มพิจารณาถึงชีวิตของคนในสภาวะธรรมชาติ (State of Nature) สาเหตุที่
กลับมาศึกษาสภาพหรือสภาวะธรรมชาติ เพราะเป็นสถานภาพที่ยังไม่มีสังคมเมือง รุสโซ
อธิบายว่าเมื่อเราได้เข้าใจสภาพธรรมชาติของมนุษย์ก็จะเข้าใจถึงเหตุผลว่า ทำไมจึงได้เกิดความ
ไม่เสมอภาคของคนขึ้นในสังคมการเมืองนั้น คนในสภาวะธรรมชาตินั้นต่างคนต่างอยู่ ไม่มี
ความสัมพันธ์ทางจิตใจหรือมีพันธะอันแน่นชดค่อกัน ไม่มีคนดีหรือคนเลว เพราะคำว่า ดี เลว
ศีลธรรม จะนำมาใช้ได้เฉพาะกับคนที่มีความสัมพันธ์กันและกันเท่านั้น

ลักษณะของคนในสภาวะธรรมชาติเป็นดังนี้

1. มีความรู้สึกรักตนเอง หรือสัญชาตญาณที่จะพิทักษ์รักษาตนเอง
2. มีความรู้สึกสงสารเห็นอกเห็นใจเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน

พลังความรู้สึกแรกอาจจะทำให้คนระรานซึ่งกันและกัน แต่ด้วยเหตุผลของพลังอันที่สอง คนก็จะไม่ประทุษร้ายซึ่งกันและกัน ยิ่งกว่านั้นโดยลักษณะตามธรรมชาติแล้ว มนุษย์เราเป็นคนค่อนข้างขลาดและกลัว และมักจะพยายามหลีกเลี่ยงการสู้รบมากกว่าการแสวงหาการสู้รบ โดยสรุป สภาวะธรรมชาติเป็นสภาวะแห่งสันติสุข

ปัญหามีว่าในธรรมชาติที่แยกคนให้ต่างคนต่างอยู่นั้น มนุษย์สร้างสมาคมขึ้นมาอย่างไร มนุษย์มีแนวโน้มที่จะอยู่รวมกันเป็นสังคมอยู่แล้วเพราะว่าทุกคนมีสัญชาตญาณต้องการความสมบูรณ์มากกว่าสันติภาพ ความสมบูรณ์นั้นไม่อาจหาได้ในภาวะธรรมชาติ มนุษย์จึงมีความคิดจะมาอยู่ร่วมกัน เมื่อคนมาอยู่รวมกันก็เกิดการเปรียบเทียบ ซึ่งจะนำไปสู่การแข่งขัน และความไม่เสมอภาคจะตามมาในที่สุด

ที่จริงแล้วรูโซได้อธิบายไว้เหมือนกันว่า ในสภาพธรรมชาตินั้น มนุษย์เราก็มีความไม่เสมอภาค ความไม่เสมอภาคตามสภาพธรรมชาตินี้ประกอบด้วย ความแตกต่างเรื่องอายุ สุขภาพกำลังกาย และคุณภาพของความคิดอ่านหรือจิตใจ รูโซไม่ค่อยจะเน้นในจุดนี้นัก ซึ่งจะมองกันให้ลึกซึ้งแล้วมีความสำคัญพื้นฐานทีเดียว รูโซกลับมานำเรื่องความไม่เสมอภาคทางการเมือง อันประกอบด้วยอภิสิทธิ์ต่าง ๆ เช่น ความร่ำรวย ความมีเกียรติ ความมีอำนาจ คังนี่เป็นต้น ความไม่เสมอภาคเหล่านี้มีผลให้คนกลุ่มหนึ่งอยู่ในฐานะที่จะบังคับให้คนอื่นอีกกลุ่มหนึ่งเชื่อฟังตนได้

สรุปได้ว่าตามความคิดของรูโซ ความไม่เสมอภาคในหมู่คนมี 2 อย่าง

1. ความไม่เสมอภาคตามธรรมชาติ เช่น เรื่องอายุ สุขภาพ
2. ความไม่เสมอภาคทางการเมือง เช่น ความร่ำรวย อภิสิทธิ์

บทความที่สองนี้ จะเห็นได้ว่าหลักการใหญ่ไม่ต่างไปจากหลักการเหตุผลของบทความแรก บทความเรื่อง “ปฐมเหตุแห่งความไม่เสมอภาค” ยกย่องสภาวะแห่งความบริสุทธิ์ของคน และโจมตีสังคมอันเสื่อมทราม และอีกเช่นเดียวกับบทความเรื่อง “ความเรียงทางศีลธรรมของศิลปะและวิทยาศาสตร์” รูโซกล่าวโจมตีว่า สังคมเสื่อมทรามนี้เป็นผลมาจากสถาบันทรัพย์สินส่วนตัว

3. ข้อเขียนเรื่อง “เศรษฐกิจการเมือง” รูโซเขียนบทความนี้ให้กับหนังสือชูดอนไซโคลปีเดีย ของดิเดโรต์ (Diderot) หนังสือชูดอนไซโคลปีเดีย ซึ่งมีดิเดโรต์เป็นบรรณาธิการ เป็นหนังสือที่มีชื่อเสียงมากไม่แต่เฉพาะในฝรั่งเศส แต่มีชื่อเสียงมากในสังคมยุโรป เอนไซ

โคโรปิเดียเป็นหนังสือที่บรรจุเนื้อหาทางวิชาการทุกด้าน ไม่ว่าจะเป็นด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคม ศิลปะ สถาปัตยกรรม หรือดนตรี จึงถือว่าเป็นหนังสือคู่มือของนักวิชาการโดยทั่วไป จุดสำคัญของหนังสือชุดดังกล่าวนี้อยู่ที่ว่า เนื้อหาในทุกเรื่องจะมีทัศนะใหม่ ๆ เป็นแก่นของเนื้อหา ดังนั้นขอเขียนเรื่อง “เศรษฐกิจการเมือง” ของรุสโซที่ได้บรรจุไว้ในหนังสือชุดเอนไซโคลปิเดียนี้ จึงเป็นการแสดงว่าแนวความคิดของรุสโซได้รับการยอมรับและยกย่องในหมู่นักวิชาการฝรั่งเศสในขณะนั้น และจะส่งผลอีกประการหนึ่งคือ ทำให้แนวความคิดของรุสโซแพร่หลายกว้างขวางมากขึ้น

ในบทความเรื่อง “เศรษฐกิจการเมือง” รุสโซยอมรับสังคม ตลอดจนสถาบันทรัพย์สินส่วนตัว พร้อมกันนี้ได้พยายามพิจารณาปัญหาการเมืองในแนวที่มุ่งเสริมสร้าง ซึ่งถือได้ว่าเป็นการแสดงออกในรูปแบบใหม่ของรุสโซ รุสโซไม่ได้ชักชวนให้คนหนีออกจากสังคมอีก ความสำคัญประการสุดท้ายของบทความเรื่อง “เศรษฐกิจการเมือง” อยู่ที่ว่า รุสโซจะขยายความจากบทความเรื่องนี้มาเป็นหนังสือที่มีชื่อเสียงมากที่สุดของเขา คือ หนังสือสัญญาสังคมหรือสัญญาประชาคม (Social Contract)

4. หนังสือเรื่อง *เอมิล* ในหนังสือเล่มนี้ ส่วนหนึ่งที่มีลักษณะเป็นบทเรียน รุสโซได้กล่าวโจมตีระบบการศึกษาแบบเก่า ซึ่งในขณะนั้นการศึกษาอยู่ภายใต้อิทธิพลขององค์การศาสนา รุสโซไม่เห็นด้วย และรุสโซยังเสนอเพิ่มเติมว่า ในการเรียนนั้นควรจะใช้วิธีเรียนแบบธรรมชาติ จะเห็นได้ว่าโดยแท้จริงแล้ว รุสโซก็ยังเทิดทูนสภาพธรรมชาติและเรียกร้องให้คนกลับไปมีชีวิตแบบเรียบง่าย

5. หนังสือ เรื่อง *สัญญาสังคม* เป็นหนังสือเล่มที่มีชื่อเสียงมากที่สุดของรุสโซ สารสำคัญพอสรุปได้ดังนี้ รุสโซกล่าวโจมตีสภาพชีวิตในสังคมว่าไม่ได้ทำให้มนุษย์ดีขึ้นเลย มีแต่การกดขี่ ข่มเหง อยู่ดิรรม และมีการรุกรานเสรีภาพต่าง ๆ ที่มนุษย์ได้มาโดยธรรมชาติตั้งแต่เกิดมนุษย์มิได้พอใจในสภาพดังกล่าวนี้ เพราะมนุษย์มีความรักเสรีภาพยิ่งกว่าสิ่งใด แต่เป็นเพราะถูกบังคับโดยผู้มีอำนาจจึงจำต้องยอม รุสโซเรียกร้องให้มนุษย์กลับไปสู่ธรรมชาติอย่างไรก็ตามเนื่องจากว่าได้เกิดสังคมการเมืองของมนุษย์ขึ้นมาแล้วการจะละทิ้งสังคมไปย่อมเป็นไปได้ ในทางปฏิบัติมนุษย์ละทิ้งสภาพธรรมชาตินี้ก็เพราะปรารถนาสิ่งที่ดีกว่า ทว่าสังคมที่พบเห็นอยู่ในขณะนั้น ยังไม่ใช่สังคมที่ดี สังคมที่ดีในทัศนะของรุสโซจะมีลักษณะพิเศษ

กล่าวคือ เป็นสังคมที่เกิดขึ้นมาจากสัญญาที่ว่าทุกคนยินยอมพร้อมใจกันก่อตั้งสังคมขึ้น โดยที่ทุกคนไม่ต้องสูญเสียเสรีภาพของแต่ละคนไป

รูสโซยืนยันว่า มนุษย์ไม่อาจสละเสรีภาพได้เลย เพราะการเสียสละเสรีภาพไป จะเท่ากับมนุษย์ได้สละความเป็นมนุษย์ไป การถอดเสรีภาพออกจากเจตนารมณ์ของมนุษย์ เท่ากับมนุษย์ได้ถอดถอนศีลธรรมออกจากกรกระทำต่าง ๆ ของมนุษย์ด้วย

ฉะนั้น สัญญาสังคมที่ถูกต้อง จะเป็นสัญญาซึ่งหาทางประนีประนอมสองฝั่ง คือ ก่อตั้งสมาคมมนุษย์ขึ้นมาให้ได้ แต่เสรีภาพส่วนบุคคลยังคงมีอยู่อย่างเดิม เพื่อให้การประนีประนอม เช่นว่านี้เป็นไปได้ รูสโซได้เสนอว่า เมื่อทุกคนยินยอมเข้ามาอยู่ร่วมกันในสังคมแล้ว ทุกคนจะมอบเสรีภาพทั้งหมดของตนให้แก่ชุมชน (Community) เป็นส่วนรวม มิใช่มอบให้กับบุคคลใดบุคคลหนึ่งโดยเฉพาะ เสรีภาพของแต่ละคนทั้งหมดจะมารวมกันกลายเป็นเสรีภาพรวม หรือเป็นเจตนารวม (General Will) ของทุกคนนั่นเอง

มนุษย์จึงก้าวเข้ามาสู่สังคมการเมือง โดยอุทิศตนแก่เจตนารวมและอยู่ภายใต้การนำของเจตนารวมนี้ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งจะได้ว่า ความว่า มนุษย์แต่ละคนสละเจตนารมณ์ (Will) ให้แก่ส่วนรวมกลายเป็นเจตนารวม ฉะนั้นเจตนารวมคือเจตนาของแต่ละคนนั่นเอง ฉะนั้นมนุษย์จึงจะต้องเคารพเชื่อฟังเจตนารวม เพราะการเคารพเชื่อฟังเจตนารวมมีค่าเท่ากับเคารพเชื่อฟังของตนเอง

เนื่องจากเจตนารวมเป็นของทุกคนที่รวมกัน ไม่ใช่ของผู้ใดผู้หนึ่ง เจตนารวมจึงมีฐานะสูงสุดเพราะเป็นตัวแทนของทุกคนในสังคมนั้น เจตนารวมจึงมีฐานะเป็นอำนาจอธิปไตยซึ่งอยู่เหนือทุก ๆ คนในสังคม เจตนารวมมีลักษณะเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน จะแบ่งแยกไม่ได้ จะแทนกันไม่ได้จะมีลักษณะที่ถูกต้องเสมอ และจะเป็นผลดีแก่ทุกคนในสังคม รูสโซยอมรับว่าเจตนารวมย่อมปรากฏในชนส่วนใหญ่ของสังคม ซึ่งถ้าพิจารณาในแง่นี้ เจตนารวมคือ มติมหาชน แต่รูสโซกล่าวว่า มติมหาชนกับเจตนารวมมีความแตกต่างกัน กล่าวคือ มติมหาชนเป็นมติเรื่องใดเรื่องหนึ่งโดยเฉพาะ ซึ่งอาจจะแปรผันได้ แต่เจตนารวมนั้นมีลักษณะคงทนถาวรไม่แปรผัน

จากเรื่องสัญญาสังคมนี้เอง รูสโซได้อธิบายถึงหลักการใหญ่ ๆ เกี่ยวกับการเมืองและการปกครองอีกหลายเรื่อง อาทิ อำนาจอธิปไตย กฎหมาย รัฐ ตลอดจนรัฐบาล

อำนาจอธิปไตย ตามแนวความคิดของรูสโซ อำนาจอธิปไตยของรัฐ คือเจตจำนงทั่วไป หรือเจตนารวมของส่วนรวมที่แสดงออกโดยกฎหมาย เนื่องจากเจตนารวมเกิดขึ้นจากการที่ราษฎรทุกคนแสดงออกซึ่งอำนาจอธิปไตย ที่แต่ละคนเป็นเจ้าของ ฉะนั้นอำนาจอธิปไตยจึงจะต้องแสดงออกเพื่อประโยชน์ของส่วนรวมเท่านั้น

อำนาจอธิปไตยเป็นอำนาจที่แบ่งแยกไม่ได้ และไม่สามารถที่จะมอบให้ผู้ใดกระทำการแทนได้ รูสโซต้องการให้สมาชิกของประชาคมทั้งหมดใช้อำนาจอธิปไตยด้วยตนเอง ตามระบอบประชาธิปไตยโดยตรงแบบอย่างนครรัฐกรีกโบราณ

ลักษณะอื่นที่สำคัญของอำนาจอธิปไตย ก็จะต้องมีความสมบูรณ์แบบ ไม่มีข้อบกพร่อง ทั้งนี้เพราะเจตนารวมมีลักษณะที่เที่ยงตรง และมีกิจกรรมเพื่อผลประโยชน์ของประชาคมนั้นเสมอ

กฎหมาย กฎหมายที่แท้จริงนั้น ต้องเป็นกฎหมายที่ร่างขึ้นมาจากกลุ่มคนทั้งหมด และจะถูกใช้กับคนทุกคนในสังคม และเพื่อประโยชน์ของส่วนรวม กฎหมายจะไม่ลงโทษใครเป็นการส่วนตัว หรือให้บุญคุณหรือผลประโยชน์แก่ใครเป็นการส่วนตัวเช่นเดียวกัน กฎหมายที่แท้จริงจะมีลักษณะเป็นสาธารณะ

กฎหมายและเจตนารวมเกี่ยวพันกันในแง่ที่ว่า กฎหมายที่แท้จริงคือ อำนาจของเจตนารวม ด้วยเหตุนี้ กฎหมายที่ดีที่สุด ถูกต้องที่สุด คือ การที่พลเมืองทุกคนได้มีโอกาสร่วมพิจารณาออกกฎหมายพร้อม ๆ กัน รัฐสภาซึ่งเป็นสถาบันออกกฎหมายแทนประชาชนยังไม่ใช่สถาบันที่ถูกต้องเพราะว่าเจตนารวมใช้แทนกันไม่ได้

รัฐ การรวมตัวของมนุษย์เข้าเป็นสังคมการเมืองในแง่ของเจตนารวม รัฐจึงมีอำนาจอธิปไตยสูงสุด

รัฐบาล รัฐบาลเป็นเสมือนตัวกลาง ซึ่งมนุษย์ตั้งขึ้นให้ทำหน้าที่เชื่อมระหว่างรัฐกับประชาชน หน้าที่สำคัญยิ่งของรัฐบาล คือ การพิทักษ์เสรีภาพของบุคคลทั้งในส่วนตัวและการเมือง อย่างไรก็ตามรัฐบาลไม่มีอำนาจสูงสุด รัฐบาลไม่มีสิทธิ์ออกกฎหมาย อำนาจในการออกกฎหมายเป็นของประชาชน

ศาสนา รูสโซยอมรับทั้งศาสนาส่วนตัวของแต่ละคนและศาสนาประจำรัฐ เท่ากับว่าทุกคนมีเสรีภาพที่จะเชื่อถือศาสนาใด ๆ ก็ได้ ถึงแม้ว่าจะไม่ใช่ศาสนาประจำรัฐ รูสโซเห็นว่า

ศาสนาเป็นหนทาง หรือวิถีทางที่ดีที่สุดที่จะก่อให้เกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของสังคม
อย่างไรก็ตาม ในด้านรายละเอียดของหลักการศาสนา รุสโซให้ความคิดเห็นว่าศาสนาประจำรัฐ
หรือศาสนาพลเรือนนั้น ควรมึกฎเกณฑ์ง่าย ๆ

การศึกษา ดังเช่นเจตคติที่ปรากฏอยู่ตามหนังสือ หรือบทความต่าง ๆ ที่รุสโซเขียนไว้
ในเรื่องการศึกษา รุสโซเห็นว่าควรใช้วิธีการอบรมอย่างโดดเดี่ยว ให้หนีไปจากสังคม เพราะ
สังคมทำให้คนเสีย รุสโซต้องการเน้นให้เห็นว่าทุกคนเป็นมนุษย์ธรรมดา ก่อนที่จะมาเป็นพล
เรือนของรัฐ

การปฏิรูปสังคมและเศรษฐกิจ ในการจะปฏิรูปคน รุสโซเห็นว่าจะต้องมีการปฏิรูป
ด้านเศรษฐกิจ จะต้องแก้ไขเรื่องความยุติธรรมทางด้านวัตถุในสังคม รุสโซเห็นว่าควรจะ
สนับสนุนหรือสร้างชนชั้นกลางให้มีจำนวนมาก ๆ ซึ่งจะช่วยให้แก้ปัญหาด้านอื่น ๆ ได้

เดวิด ฮูม (David Hume ค.ศ. 1711 - 1776) แนวคิดทางการเมืองของฮูม นักคิดชาว
อังกฤษ สะท้อนถึงลักษณะของยุคคริสต์ศตวรรษที่ 18 ที่ให้ความสำคัญกับสิทธิของบุคคลใน
การเสนอแนวความคิดทางการเมือง ฮูมได้อธิบายย้อนกลับไปถึงธรรมชาติของมนุษย์แล้วเกี่ยว
โยงมาจนถึงการมีรัฐขึ้น ซึ่งพอสรุปได้ดังนี้

1. ธรรมชาติของมนุษย์ ตามธรรมชาติแล้ว มนุษย์มีความเท่าเทียมกัน ตามฐานะที่
เกิดมาเป็นคน แต่คนจะไม่เท่าเทียมกันในความฉลาดของการใช้เหตุผล คนทุกคนมีกิเลสตัณหา
อยู่ในตัวเอง แตกต่างกันเพียงแต่ความรุนแรง หรือความเข้มข้น กิเลสตัณหาเหล่านี้นำไปสู่
ความปั่นป่วนในสังคม ดังนั้นความแตกต่างของคนจะอยู่ที่ว่า บุคคลได้ใช้เหตุผลในการควบคุม
กิเลสตัณหาของตนได้มากน้อยเพียงใด

2. ธรรมชาติของรัฐ รัฐหรือสังคมเกิดขึ้นด้วยเหตุผล 2 ประการคือ เป็นการสมัครใจ
ระหว่างสมาชิกภายในรัฐ และเพราะผลแห่งความเหมาะสมและความต้องการอันสืบเนื่องมา
จากกิเลสตัณหาของบุคคล รัฐจึงเกิดจากความจำเป็น ถ้าปราศจากรัฐ ความปลอดภัยและสันติ
สุขในสังคมจะสลายไป ด้วยเหตุนี้ บุคคลจึงต้องยอมสละเสรีภาพบางประการที่เคยมีมาแต่
กำเนิดและยอมรับกฎหมายตลอดจนระเบียบของสังคม ด้วยลักษณะดังกล่าวข้างต้น รัฐที่ดีจึงจะ
ต้องมุ่งสร้างผลประโยชน์เพื่อส่วนรวม

3. **รัฐบาล** รัฐบาลมีหน้าที่บริหารประเทศ เพื่อนำมาซึ่งผลประโยชน์ของคนส่วนรวม รัฐบาลที่มีประสิทธิภาพ จะต้องเป็นรัฐบาลที่ทำงานโดยคนกลุ่มน้อย คนกลุ่มน้อยจะมีลักษณะที่เป็นกลุ่มบุคคลที่มีความรู้ ความสามารถ ซึ่งจะได้แก่บุคคลที่มีการศึกษาคดี และมาจากตระกูลสูง ทว่าคนกลุ่มน้อยกลุ่มนี้ก็ต้องมาจากการเลือกตั้ง

4. **รูปการปกครอง** รูปการปกครองของรัฐตามที่คณะของฮูม จะต้องเป็นรูปการปกครองรัฐที่เป็นอิสระ และถูกต้องตามกฎหมาย จะต้องเป็นรูปการปกครองที่มีการกระจายอำนาจ ดังนั้นรูปการปกครองที่ดีจึงควรเป็นลักษณะผสมผสานระหว่างการมีตัวองค์กรรัฐบาล และการมีพรรคการเมืองเข้ามามีส่วนอยู่ด้วย ทั้งนี้เพื่อจะได้ถ่วงดุลซึ่งกันและกัน

5. **การปฏิบัติ** ฮูมไม่เห็นด้วยกับการปฏิบัติ ตลอดจนรัฐบาลที่เป็นผลมาจากการปฏิบัติ เขาเห็นว่ารัฐบาลที่ถูกจัดตั้งด้วยการปฏิบัติเป็นรัฐบาลที่เร็วที่สุด เพราะรัฐบาลปฏิบัติเหล่านี้ มักจะใช้อำนาจเด็ดขาดอันจะนำมาซึ่งการปฏิบัติอีกอย่างไม่สิ้นสุด

6. **หน้าที่ของประชาชน** เนื่องจากจุดมุ่งหมายที่บุคคลก่อตั้งสังคมขึ้น คือ ป้องกันผลประโยชน์ของตนเอง ดังนั้นความมั่งคั่งปลอดภัยของรัฐเป็นสิ่งจำเป็น เพื่อรักษาสังคมไว้ให้ได้ ประชาชนจึงต้องเชื่อฟัง และปฏิบัติตามกฎหมาย อันเป็นหลักการร่วมในสังคม

การปกครอง “ราชาธิปไตยทรงภูมิธรรม”

การปกครอง “ราชาธิปไตยทรงภูมิธรรม (Enlightened Despotism)” เป็นรูปแบบการปกครองที่ถูกนำมาใช้ในระยะเวลากลางคริสต์ศตวรรษที่ 18 แนวคิดทางการเมืองประเด็นแรก ให้ความสำคัญกับคุณสมบัติพิเศษของผู้ปกครองรัฐหรือพระมหากษัตริย์ ผู้ปกครองจะต้องเป็นผู้มีความรอบรู้ในวิชาการต่าง ๆ เข้าลักษณะ “Philosopher King” หรือ “กษัตริย์นักปราชญ์” ทั้งนี้เป็นการตอบรับกับกระแสสังคมของยุครุ่งโรจน์ทางปัญญา นอกจากนั้น ในขณะเดียวกันการเมืองการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์กำลังจะได้รับการทักท้วงจากแนวความคิดเสรีนิยม การผันแปรทางเศรษฐกิจด้านปฏิวัติเกษตรกรรมและบันไดขั้นแรกของยุคปฏิวัติอุตสาหกรรม พื้นฐานทางสังคมเหล่านี้กำลังรวมตัวเข้าหากันตามอิทธิพลของยุคแห่งเหตุผล คนเริ่มคิดว่าถ้าเรามีชีวิตที่ดีขึ้นก็จะทำให้ตัวเราโดยทั่วไปมีสภาพที่ดีขึ้น ขณะเดียวกันด้วยเหตุผลมุมกลับ ถ้าคนเราดีขึ้นก็จะทำให้ชีวิตดีขึ้นด้วย ปัญหาจึงอยู่ตรงที่ว่าต้องแสวงหานุคคลที่มีความสามารถ

พิเศษ ในจุดนี้อิทธิพลของยุครุ่งโรจน์ทางปัญญาที่เข้ามาแทรก จึงกลายเป็นว่าบุคคลที่เราต้องการน่าจะเป็น “Philosopher King” ทั้งนี้เนื่องจากกษัตริย์เป็นบุคคลที่มีความรู้ เพราะมีชีวิตที่ดี และเพราะพระมหากษัตริย์มีอำนาจอยู่แล้ว ความสามารถกับอำนาจจะปรับปรุงสิ่งต่าง ๆ ให้ดีขึ้นได้

“กษัตริย์” ซึ่งถือว่าเป็นศูนย์อำนาจรวมของรูปแบบการปกครอง “ราชาธิปไตยทรงภูมิธรรม” ยังจะเป็นผู้ปกครองที่มุ่งเน้นการปกครองเพื่อความอยู่ดีกินดี สร้างสภาพความร่วมมือเป็นสุขแก่ประชาชน ต้องทำงานหนักเพื่อชาติและประชาชน กษัตริย์ที่จัดอยู่ในแบบราชาธิปไตยทรงภูมิธรรมที่เด่น ๆ ได้แก่ กษัตริย์เฟรเดอริคมหาราชแห่งปรัสเซีย จักรพรรดิโจเซฟที่ 2 ของอาณาจักรโรมันอันศักดิ์สิทธิ์ และพระนางแคทเธอรีนที่ 2 (มหาราช) แห่งรัสเซีย นอกจากนี้ยังมีกษัตริย์องค์อื่น ๆ ในยุโรปอีก เช่น พระเจ้าสแตนนิสลัสที่ 2 (Stanislas) ของโปแลนด์ พระเจ้ากุสตาวัสที่ 3 (Gustavus) ของสวีเดนและเจ้าชายอีกหลายพระองค์ที่ครองแคว้นต่าง ๆ ในเยอรมนี⁷

พระเจ้าเฟรเดอริคมหาราชเป็นกษัตริย์องค์แรกของการปกครองแบบใหม่ และได้รับการยอมรับว่าเป็นแบบฉบับของราชาธิปไตยแบบทรงภูมิธรรม พระองค์ทรง (น่าจะ) รอบรู้ทุกด้านสมกับคำว่า “Philosopher King” เป็นนักปรัชญาสมัครเล่น กวี นักดนตรี นักแต่งเพลง นักวิจารณ์ นักศีลธรรม ผู้ชื่นชมในศิลปะความงาม นักปกครองผู้สนใจชีวิตทุกชีวิตที่อยู่ใต้ปกครอง แต่ถ้าจะพิจารณากันให้ลึกลงไป พระองค์น่าจะเป็นนักชาตินิยมมากกว่าเพราะคำนึงถึงผลประโยชน์ของรัฐเป็นจุดหมายปลายทางยิ่งกว่าจะเห็นถึงความสำคัญของความผาสุกของประชาชนซึ่งจะเห็นได้จากผลงานของพระองค์

พระเจ้าเฟรเดอริคทรงร่างรัฐธรรมนูญของรัฐปรัสเซียขึ้น ซึ่งระบุว่าประชาชนทุกคนเท่าเทียมกันภายใต้กฎหมาย ถึงแม้ว่าในบางครั้งกษัตริย์จะเข้าไปก้าวก่ายอำนาจทางการศาลก็ตามที่ ศาลจะมีผู้พิพากษาประจำรวมทั้งได้รับเงินเดือนที่แน่นอน และที่มีชื่อเสียงคือได้ทรงประกาศใช้กฎหมายแบบใหม่ขึ้นในปรัสเซีย กฎหมายฉบับนี้นับว่าเป็นกฎหมายฉบับแรกนับจากสมัยจักรพรรดิอิสติเนียนของโรมัน นอกจากนั้นพระองค์ยังทรงประกาศขนัตริธรรมให้เสรีภาพกับทุกศาสนา ทว่าในขณะที่เดียวกันได้เป็นการก่อให้เกิดชุมชนกลุ่มน้อยขึ้นในปรัสเซีย เช่น พวกคาทอลิก และพวกยิว ใช้กฎหมายหรือข้อปฏิบัติพิเศษสำหรับกลุ่มชนของตนเองขึ้น

แต่พระเจ้าเฟรเดอริกทรงป้องกันการเปลี่ยนแปลงคนในชนชั้นของสังคม ทรงประกาศห้ามมิให้พ่อค้าหรือชาวนาใช้เงินซื้อยศศักดิ์หรือตำแหน่งขุนนาง ดังนั้นผลทางด้านสังคมที่มีความเหลื่อมล้ำ การมีอภิสิทธิ์ในสังคมจึงยังคงถูกรักษาไว้ พวกชนชั้นสูงยังคงเป็นชนชั้นปกครอง พ่อค้าหรือชนชั้นกลางยังคงไม่มีสิทธิทางการเมือง หรือมีการเปลี่ยนแปลงทางด้านชีวิตการเมือง แต่ชาวนาได้รับการคุ้มครองมากขึ้น อาทิ มีกฎหมายลงโทษผู้ที่ทำการรุกรานชาวนา ทว่าก็ไม่เสมอไป ชาวนาทางภาคตะวันตกของปรัสเซีย และชาวนาที่อาศัยอยู่ในที่ดินของกษัตริย์ยังคงมีสภาพเป็นทาสติดที่ดิน

ในทัศนะของพระเจ้าเฟรเดอริคมหาราช รัฐมีลักษณะที่พิเศษสูงกว่าคนธรรมดาสามัญ ทั้งผู้ปกครองและผู้ถูกปกครองต่างมีภาระที่จะต้องปฏิบัติ เสรีภาพส่วนบุคคลมีความสำคัญแต่ก็ต้องเสียสละเพื่อรัฐ พระองค์ทรงปกครองประเทศโดยผ่านทางคณะรัฐบาล รัฐมนตรีแต่ละคนในคณะรัฐบาลจะรับผิดชอบทุกสิ่งทุกอย่างในมณฑลที่กำหนดให้ แต่ด้านการคลังจะรวมกันอยู่ที่รัฐบาลกลาง ดังนั้นพระองค์จะเป็นคนเดียวที่รู้ถึงสถานะการเงินของประเทศทั้งหมด กล่าวโดยสรุป พระเจ้าเฟรเดอริคมหาราชทรงปรับปรุงประเทศทุกด้าน ไม่ว่าจะเป็นด้านการเมือง เศรษฐกิจ หรือสังคม

จักรพรรดิโจเซฟที่ 2 (ค.ศ. 1780-1790) แห่งอาณาจักรออสเตรียเป็นกษัตริย์ในแบบ “ราชาธิปไตยทรงภูมิธรรม” อีกพระองค์หนึ่ง ทรงชื่นชมและได้เลียนแบบการปกครองของพระเจ้าเฟรเดอริคมหาราช ถึงแม้ว่าจะทรงมีนโยบายต่อต้านปรัสเซียก็ตาม พระองค์ไม่ทรงเชื่อถือในหลักทวลิตีส์ ทรงเห็นว่าผู้ปกครองถูกกำหนดขึ้นโดยประชาชน จุดมุ่งหมายของรัฐจึงเป็นไปเพื่อประชาชน พระองค์ทรงศรัทธาในคาทอลิกอย่างแรงกล้า แต่ทรงเห็นว่าพระศาสนจักรคาทอลิกมีอำนาจมากเกินไป มีลักษณะเป็น “รัฐภายในรัฐ (State within a State)” พระองค์จึงไม่ทรงพอพระทัย ได้มีการตรวจการสอน การอบรม และหนังสือของวัดคาทอลิก และในปี ค.ศ. 1773 ได้ทรงประกาศขับไล่คณะสงฆ์เยซูอิตออกนอกประเทศ ถึงแม้ว่าพระนางมาเรีย เทเรซา จะขอร้องอย่างใดก็ตาม พระองค์จะทำทุกอย่างเพื่อความรุ่งโรจน์ของรัฐ ค.ศ. 1781 พวกโปรเตสแตนต์ ก็ได้รับขันติธรรมทางศาสนา มีเสรีภาพมากขึ้น เช่น ได้รับอนุญาตให้เข้ารับราชการได้ แม้แต่พวกยิวก็ได้รับความเท่าเทียมภายใต้กฎหมายเช่นคนทั่วไป ได้รับอนุญาตให้เข้าศึกษาในมหาวิทยาลัย เข้าฝึกงานเป็นช่างฝีมือ มีสิทธิเปิดโรงงาน มีสิทธิที่จะใช้นามสกุลที่เป็นเยอรมัน สิทธิในการแต่งงานและหย่าร้าง รวมทั้งการใช้เครื่องแต่งกายและอื่น ๆ

ถึงแม้ว่าจักรพรรดิโจเซฟที่ 2 จะได้รับอิทธิพลจากมนุษยนิยมที่เห็นว่าทุกคนเกิดมาเท่าเทียมกันโดยธรรมชาติ พระองค์เห็นว่าระบบทาสติดที่ดินเป็นการทำลายมนุษยธรรมใน ค.ศ. 1781 จึงทรงประกาศกฎหมายต่อต้านการมีทาสและออกกฎหมายระบุเรื่องทาสส่วนตัว (servitude) ว่าจะต้องยกเลิกโดยเด็ดขาด แต่พระองค์ไม่สามารถจะยกเลิกระบบทาสติดที่ดินอย่างสิ้นเชิงได้เพราะความต้องการทางด้านการเกษตรยังมีมากดังนั้นจึงจะเป็นการทำลายมนุษยธรรม แต่ก็ต้องมีอยู่เพื่อความมั่นคงของรัฐ รัชสมัยของพระองค์ชาวนามิสิทีย้ายที่อยู่ สามารถเลือกนายจ้างได้ และมีสิทธิขายทรัพย์สินของตนได้ แต่เหตุผลอื่นที่พระองค์ทรงปรับปรุงฐานะของชนชั้นต่าง ๆ ในสังคมเช่นนี้ เพื่อจะใช้เป็นเครื่องมือต่อต้านอำนาจของพวกชนชั้นสูง ทั้งนี้เห็นได้จากการที่เสรีภาพของรัฐกลับถูกบีบบังคับมากขึ้น แต่ประชาชนในเขตอาณาจักร เช่นในฮังการี ได้ถูกตัดสิทธิลงไป ดังนั้นในปลายสมัยของพระองค์จึงมีการกบฏเกิดขึ้น และพระองค์ก็ทรงใช้กำลังปราบอย่างรุนแรง

พระนางแคทเธอรีนที่ 2 แห่งรัสเซียมีลักษณะตรงกันข้ามกับทั้งกษัตริย์เฟรเดอริคมหาราชและจักรพรรดิโจเซฟ พระนางเป็นคนมีชื่อเสียงว่าเปลี่ยนใจเร็วและเป็นนักฉวยโอกาส แต่อย่างไรก็ดี พระนางมีแบบการทำงานเฉพาะตัว พระนางไม่มีลักษณะแบบนักปรัชญาและนักวรรณคดีลึกลับเช่นเฟรเดอริคมหาราช ไม่มีลักษณะมนุษยนิยมเช่นโจเซฟ แต่อย่างน้อยพระนางมีความกระตือรือร้น คล่องแคล่วแข็งแรง ส่วนที่เหมือนกับกษัตริย์ยุครุ่งโรจน์ทางปัญญาองค์อื่นๆ ก็คือ การเป็นนักบรรยายที่สามารถ มากกว่าจะมีลักษณะแสดงออกถึงความโอ้อ่า หรือหาหรือเน้นถึงความยิ่งใหญ่ที่เป็นนักธุรกิจการปกครอง

ถึงจะมีข้อแตกต่างกันไปบ้างก็จะยังเห็นว่าต่างมีบุคลิกรวม ทั้งนี้เป็นเพราะความเป็นไปของโลกในขณะนั้น วิทยาการแบบเดียวกัน ประสบการณ์ที่คล้ายคลึงกัน จึงทำให้แนวความคิดไม่ต่างกันนัก และประการสำคัญได้แก่การผันแปรทางการเมือง ทำให้บุคคลในสถาบันกษัตริย์จำเป็นต้องหาวิธีการเพื่อรักษาตำแหน่งของตนไว้ให้ได้

กษัตริย์ในรูปการปกครองใหม่ “ราชาธิปไตยทรงภูมิธรรม” ทรงเป็นนักปรัชญาการเมืองด้วย ต่างจะต้องมีงานเขียนที่แสดงถึงแนวความคิดทางการเมืองของตนให้คนอื่น ๆ ได้ทราบ เช่น “บทความว่าด้วยรูปแบบรัฐบาลและหน้าที่ของผู้ปกครอง (Essay on the Forms of Government and the Duties of Sovereigns)” ค.ศ. 1771 ของพระนางแคทเธอรีน หรือ “บทความสอน (Instruction)” ข้อเขียนของจักรพรรดิโจเซฟที่ตอบได้ในเรื่องราวต่าง ๆ ข้อเขียนต่าง ๆ

เหล่านี้แสดงให้เห็นว่าการปกครองรูปแบบใหม่ของระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์จะคำนึงถึง “สิทธิเสรีภาพ และความสุขของประชาชน” แต่นั่นมิได้หมายความว่าข้อเขียนกับการกระทำจะต้องเป็นไปเช่นเดียวกันเมื่อถึงภาคปฏิบัติจริงพระเจ้าเฟรเดอริกกลับทรงตรัสว่า อำนาจขององค์อธิปัตย์เป็นไปเพื่อจะให้เกิดความมั่นคง และความสุขสมบูรณ์ อำนาจเหล่านี้เป็นสิ่งที่เอากลับคืนไม่ได้ และพระมหากษัตริย์ไม่จำเป็นต้องรับผิดชอบที่จะต้องทำให้เกิดผลอย่างไร เมื่อพระเจ้าเฟรเดอริกทรงตรัสว่า “I am the first servant of the state” นั้นมิได้หมายความว่า เป็นข้อผูกมัดเป็นแต่เพียงการประกันว่าสิทธิต่างๆ ของประชาชนคนหนึ่งตามรัฐธรรมนูญจะไม่ถูกประชาชนอีกผู้หนึ่งละเมิดได้ พระองค์ทรงย้ำว่าหลักการพื้นฐานของคุณความดีในระบบนี้ก็คือผลประโยชน์เท่านั้น ส่วนด้านพระนางแคทเธอรีนที่พูดกันว่าเชื่อถือในความคิดของมองเตสกีเออและเบคคาเรีย มีทัศนะว่า เรื่องสิทธิของมนุษย์ การเท่าเทียมกัน การปกครองตามกฎหมาย การแบ่งแยกอำนาจการปกครอง หรือเรื่องอำนาจทางการเมืองเป็นสิ่งที่ประชาชนยินยอมนั้น พระนางเห็นว่าเป็นสิ่งที่น่าสนใจเพื่อเสริมระบบการปกครองแบบกษัตริย์ จักรพรรดิโจเซฟ ทรงให้เสรีภาพด้านขันติธรรมทางศาสนา ให้เกิดความเสมอภาคกันด้านโอกาส แต่นั่นมิได้หมายความว่า จะทำให้สถาบันกษัตริย์มีลักษณะสมบูรณาญาสิทธิราชย์น้อยลง

สรุปแกนกลางของลักษณะการปกครองแบบราชาธิปไตยทรงภูมิธรรมได้ว่า จะไม่มีการปฏิเสธแนวความคิดของยูเคร่งโรจน์ทางปัญญา เพียงแต่เสี่ยงว่าจะทำให้เป็นไปตามหลักการทั้งหมดไม่ได้ ทั้งนี้ก็เพื่อรัฐและประชาชนมิใช่อื่นใด ประการที่สองไม่เห็นด้วยกับหลักการบางส่วนของรัฐธรรมนูญโดยอ้างว่าสภาพสังคมการเมืองในแต่ละแห่งมีความแตกต่างกัน จะเลือกดูตามความเหมาะสม ประการที่สามที่ทำเช่นนั้นก็เพื่อช่วยคนทุก ๆ กลุ่มในสังคม ไม่ใช่เฉพาะใครคนหนึ่ง แต่จะต้องเป็นสิทธิรวมของสังคม พิจารณากันในทางบวก สำหรับผู้มีอำนาจแล้ว จะเห็นว่าเหตุผลที่การปฏิบัติในระบบนี้ไม่เป็นไปตามทฤษฎีนั้นเป็นเพราะอำนาจของผู้ปกครองยังมีได้สูญหายไปเสียทีเดียว แรงกดดันจากชนชั้นขุนนาง และการแข่งขันกันในวงการเมืองระหว่างประเทศ เมื่อเป็นเช่นนี้จึงพอกกล่าวได้ว่าลักษณะการปกครองแบบราชาธิปไตยทรงภูมิธรรมจะเป็นเช่นไรขึ้นอยู่กับอำนาจทางการเมืองของกลุ่มผู้มีอำนาจและเสียงเรียกร้องทางการเมือง และที่เท่ากับว่าในภาคปฏิบัติที่เรียกว่า “enlighten absolutism” หรือบางครั้งเรียกว่า “enlighten despotism” นั้นไม่ได้เป็นทั้ง “enlighten” หรือ “depotic” เป็นแต่เพียงรูปแบบของสมบูรณาญาสิทธิราชธรรมดา ๆ นี้เอง เพียงแต่เพิ่มบรรยากาศของคริสต์ศตวรรษที่ 18 เข้ามา

เท่านั้น พระมหากษัตริย์ทรงใช้ศัพท์ “enlightenment” เพื่อมากลบนโยบายไม่มีเหตุผลให้ดูเป็น
มีเหตุผลขึ้นเป็นการสนับสนุนรัฐบาลให้มั่นคงยิ่งขึ้น เป็นการแสดงออกทางด้านวัฒนธรรมมาก
กว่าจะเป็นนโยบาย ทศนคติของคนจะถือว่าความรู้คือ อำนาจ แต่อย่างไรก็ตามเป็นที่ยอมรับกัน
ว่าอำนาจของกษัตริย์มิได้สูงสุดเหมือนเช่นเดิม